

TÜRKİYE'DE TÜTÜN SEKTÖRÜNÜN DURUMU, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dr. İdris Özkul*
Dr. Yaşar Sarı**

ÖZET

Türkiye'nin tarımsal ihracatını simgeleyen en önemli ürünlerden olan tütün, aynı zamanda tütün üreticisinin can damarlarından birisidir. Diğer bir açıdan, aile tarımı olarak sürdürülen ve özellikle insan emeği ürünü olan tütün tarımı, gerek istihdam, gerekse ulusal gelir açısından ekonomik desenimizin önemli bir ögesidir. Türkiye'nin başlıca tarımsal ihracat ürünleri arasında yer alan tütün yıllık ortalama 400-500 milyon dolarlık ihracat getirisi ve ülkede yarattığı istihdam kapasitesi ile (KURU ÜZÜM) üzüm, incir, zeytin ve pamuk gibi geleneksel ihraç tarım ürünleri arasında katma değeri en yüksek üründür.

Dış pazarlarda Türk tütününü adı ile tanınan şark tipi Oriental tütün, 400 yıldır ülkemiz topraklarında yetiştirilmekte ve ünü yurt dışında halen devam etmektedir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak Türk Ekonomisi'nin dışa açılma girişimleri, ülkemizde mevcut olan tütün politikalarını etkilemiştir. Türkiye'de yaprak tütün üretim, alım ve satımına ilişkin kurallar 09.12.2002 tarih ve 4733 sayılı Kanun ile yeniden düzenlenmiştir. Bu çalışmada; öncelikle tütün sektörünün genel bir değerlendirmesi yapılacak, ardından da tütün ve tütün mamullerinin üretimi, iç ve dış alım ve satımı ile ilgili yapılan değişiklikler ile uyum sürecinde yapılacak olan değişiklikler gözden geçirilerek sorunlar ve çözüm önerilerinden söz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tütün, Tarım, Tarım sektörü, Türkiye.

THE POSITION OF TOBACCO SECTOR IN TURKEY, PROBLEMS AND SUGGESTIONS FOR SOLUTION

ABSTRACT

Tobacco is one of the most important export goods which symbolises Turkey's agricultural export product and it has a vital importance for tobacco farmers. On the other hand tobacco farming which is done as a family farming and demands human labour is very important element of our economic pattern both in employment and national income. Tobacco is considered among the main agricultural export products of Turkey and provides approximately \$400-500 million export revenue annually. With the revenue it provided and the capacity it created in employment it has the highest added value among the other traditional agricultural export goods such as grapes, fig, olive and cotton.

Turkish tobacco which is known as Oriental type tobacco in foreign market has been grown in our country for 400 years and its reputation still continuous in foreign countries. Turkish Economy's attempt to open up to other countries which is the result of globalisation has affected the present tobacco policies. Growing, buying and selling roll of tobacco in Turkey are rearranged with the law numbered 4733 and dated 09.12.2002. In this study firstly tobacco sector will be analysed in general afterwards changes made about growing tobacco and producing tobacco based goods, internal and external purchase and sale and the changes which are going to be done during the adaptation process will be examined. Finally problems and suggestions for solution will be discussed.

Key Words: Tobacco, Agriculture, Agriculture sector, Turkey.

* Uzman, Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu, e- mail: ozkul22@yahoo.com

** Okutman, Muğla Üniversitesi Enformatik Bölümü, e-mail: syasar@mu.edu.tr

1. Giriş

Geçen yüzyılın başından itibaren sigara sanayindeki ve tütün teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak dünyada sigara tüketimi hızla artmış, reklamlar sayesinde ve çok uluslu şirketlerin pazarlama taktikleri ve dağıtımdaki becerileri ile blend sigaralar bütün dünyada büyük bir hızla yayılmış ve yerli sigaraların yerini almıştır. 1964 yılına kadar geçen süreç sigara içmenin moda olduğu ve zararları konusunda fazla görüş bildirilmediği ve yayılışının hiçbir engelle karşılaşmadığı bir dönemdir. Ancak Amerika’da Sağlık Bakanlığı tarafından 1964 yılında yayınlanan 1164 sayfalık Tütün ve Sağlık konulu Surgeon General’in raporu, tütünün ve sigaranın geleceğine ilişkin yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Bu rapor daha çok İngiltere ve Amerika’da tütün ve sağlık ilişkileri üzerine yapılmış ve uzun yıllar süren çok sayıda araştırma sonuçlarını içermekteydi. Bilimsel verilere dayalı bu sonuçların yayınlanması, dünyada bilim çevrelerinde büyük yankı yapmıştır.

2004 yılı başlarında Dünya Sağlık Örgütü "Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi" (FITC) adı altında yönetmelik hazırlamış ve tasarıyı üye ülkelerin imzasına açmıştır. Yürürlüğe girmesi için 45 ülkenin imzalaması yeterli olan tasarı, bugün 100’ü geçen sayıda ülkenin imzası ile yürürlüğe girmiştir. Türkiye adına Nisan 2004 tarihinde Newyork’ta imzalanan sözleşme 08.12.2004 tarihinde de Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmış ve resmi gazetede yayınlanmıştır. 5 bölüm ve 38 maddeden oluşan uluslararası sözleşmenin sorumlusu Sağlık Bakanlığıdır.

Türkiye'nin başlıca tarımsal ihracat ürünleri arasında yer alan tütün 400-500 milyon dolarlık ihracat getirisi ve ülkede yarattığı istihdam kapasitesi ile üzüm, incir, zeytin ve pamuk bitkileri arasında katma değeri en yüksek üründür. Dış pazarlarda Türk tütünü adı ile tanınan tütün, 400 yıldır ülkemiz topraklarında yetiştirilmekte ve ünü yurt dışında halen devam etmektedir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak Türk ekonomisinin dışarıya açılma girişimleri, ülkemizde mevcut olan tütün politikalarını etkilemiştir. 1986 yılında 1177 sayılı yasanın bazı maddelerinin iptali ile başlayan, Tekel'in özelleştirilmesi ve yetkilerinin yeni kurulan **Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu'na (TAPDK)** devredilmesi ile devam eden ve süregelen bir dizi yasal düzenlemeler başta tütün üreticileri ve aileleri olmak üzere tüm sektörü bir ölçüde tedirginliğe itmiştir.

Ülkemizin uzun vadede geleceği ile ilgili olması bakımından, sigara kullanımına ilişkin Dünyada ve Türkiye'deki gelişmelere bakıldığında, Dünya toplam tütün üretiminin I. Dünya Savaşından itibaren yıllar içerisindeki seyri, nüfus artışına paralel olarak tütün ekiliş alanlarının ve üretim miktarlarının arttığını göstermektedir. Ancak 2004 yılında yaklaşık 6 milyon ton olan dünya tütün üretimi bundan 10 yıl önceki tütün üretimi miktarı ile karşılaştırıldığında (yaklaşık 7 milyon ton) farkın önemsenmeyecek kadar az olduğu, üretim miktarının artmadığı hatta küçük bir azalış olduğu dikkati çekmektedir (Sekin, 2005:ix).

2. Türkiye’de Tütünün Kısa Tarihçesi

Tütün, Türkiye’ye 1601-1605 yılları arasında İngiliz, Venedik ve İspanyol gemici ve tacirleri tarafından İstanbul yolu ile gelmiştir. Böylece tütün Avrupa’ya gelişinden 50 yıl sonra yurdumuzda kullanılmaya başlanmıştır. Ancak tütün tarımının ne zaman başladığı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Tütün tohumu Rumelili tüccarlar tarafından Avrupa’dan getirilmiş ve ilk tütün tarımı Makedonya, Yenice ve Kırcalı’de başlamıştır. Dünyanın en kaliteli Oriental tütünleri Türkiye’de yetiştirilir. Blended sigaralarının önemli bir hammadesidir (Eken ve diğ., 2005:7-8)

Osmanlı İmparatorluğu’nda 1633 yılına kadar tütün tarımı, ithalatı ve kullanımı konusunda herhangi bir yasaklama olmamış sadece ithalattan belirli bir gümrük vergisi alınmıştır. Tütün kullanımının artması üzerine diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de lehte ve aleyhte fikirler ortaya çıkmıştır. Din adamları tütün içme adetinin Kur’an-ı Kerime

uygun olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bunun üzerine Sultan I. Ahmed tarafından tütün içme yasağı getirilmiştir.

Tütün imalatının yoğun olduğu Cibali'de izmarit yüzünden çıkan yangından sonra IV. Murad ağır cezalar getirmiştir. Tütüne getirilen yasaklamalar Sultan IV. Mehmet tarafından 1646'da kaldırılıncaya kadar devam etmiştir. Yasaklama döneminde tütün içme yasağı yüzünden enfiye kullanımı artmıştır. Nargile içilmesi de bu dönemde gelişme göstermiştir.

Tütün 1678 senesine kadar serbest bir şekilde ithal edilmiş, sonraları II. Süleyman zamanında Yenice ve Kırcalı'de üretilip İstanbul'a getirilen tütünlerden 8-10 akçe gümrük resmi alınmaya başlanmıştır. Daha sonrada bu işler emaneten yaptırılmış, bunu takiben de bu vergiler artırılmış, hem alandan hem de satandan vergi alınmaya başlanmıştır. Satandan 12 akçe alandan 8 akçe gümrük resmi alınması kararlaştırılmıştır. 1686 yılında gümrük vergisinin dışında tütün satandan alınan resim duhan gümrüğü adı ile 16 akçeye çıkarılmıştır. Bu vergi alma işi 1698 yılında 55 yük akçe karşılığı ihale edilmiştir.

Tütün tarımı bu yıllarda serbestçe yapıldığından büyük ilgi görmüştür. Anadolu'da da tütün ekilmeye başlanmıştır. Anadolu ve Trakya'da geniş sahalar tütün ekimine ayrılmıştır. Tütün üretimini düzene sokmak ve devlet gelirini artırmak için bir nizamname çıkarılmış, alıcı, satıcı ve tütün üreticilerinden tütün cinslerine göre vergiler alınmıştır. Gümrük resmi, okkasında 20-50 akçe arasında değişen miktarlara çıkmıştır. Çıkarılan bu nizamnameye göre tütün ekenlerden, tütünleri tarlada iken dönümünden iki buçuk kuruş on ikişer para "duhanı dönüm resmi" alınmıştır. Bu nizamname Reji idaresinin kurulmasına kadar gitmiştir.

Ülkemizde üretilmeye başlanan tütünler iklim, toprak şartları ve ekicisinin mahareti nedeniyle tütün kaliteli olmuş böylece Avrupa'da ithal tütünlerin yerini aldığı gibi, ihraç edilir duruma gelmiştir. İhracat nedeniyle birçok şehirde tütün gümrüğü teşkilatları kurulmuştur. Bu gümrüklerden Rumeli'de 13 tane, Orta Anadolu'da 11 tane, Doğu Anadolu, Arabistan ve Suriye'yi içine alan bölgede 6 tane olmak üzere 30 tane tütün gümrüğü kurulmuştur.

Osmanlı Devletinin yenilikçi Hükümdarı II. Mahmut'un kurduğu yeni asker ocağının masraflarını karşılamak için tütünden alınan vergileri yüzde yüz artırmıştır. 1826 yılında duhanı dönüm resminin geliri 3.000 keseden 6.000 keseye yani 3 milyon kuruşa çıkarılmıştır. 1840 yılında tütün ithalat ve ihracatından alınacak vergiler konusunda dost ülkeler ile bir ticaret anlaşması yapılmıştır. Kırım savaşı nedeniyle hazineye gelen yükü azaltmak için 1855 yılında alınan vergiler artırılmıştır.

Osmanlı Devleti döneminde tütünde en önemli gelişmeler 1861 yılında başlamış, tütünün ülkeye ithali söz konusu bu yılda yasaklanmıştır. Tütünün inhisar şeklinde idaresi 1862 yılında çıkarılan bir nizamname ile kabul edilmiştir. Daha önceki uygulamalar kaldırılmıştır. Bu nizamnameye göre tütünlerden kalitesine göre alınan vergi kaldırılmış, tütünlerin kalitesine bakılmaksızın okkasından 12 kuruş vergi alınması kararlaştırılmıştır. 1872 yılında İlk Devlet inhisarı kurulmuş ve tütünlerin çıkış noktasından vergi alınması kararlaştırılmıştır. Tütün satmak ve inhisarı işletmek hakkı iki Rum bankerine 3500 altın mukabilinde satılmış altı ay sonrada fesih edilerek 1873 yılında yeni bazı düzenlemeler yapılarak "İdare-i İnhisariyey-i duhan" adıyla bir teşkilat kurulmuştur.

Tütün tarımının serbest olarak devam ettiği ve tütün satış fiyatlarının kayıtlara tabi tutulduğu 1874 yılında sigara ve paket tütün üretimi yapan fabrikalar kurulmuştur. Bu dönemde 1883 yılında yapılan bir şartname ile tütün inhisarlarının işletilmesi hakkı 30 sene süreyle "Memalik-i Osmaniye Duhanları Müsterekil menfaa Reji Şirketi" adlı Fransız Anonim Şirketine verilmiştir. Reji şirketi 13 Haziran 1921 tarihine kadar faaliyetini sürdürmüştür. Bu tarihte şirketle, hükümet arasında yapılan bir anlaşmayla Reji idaresi tamamen devlete geçmiştir. Cumhuriyet'e kadar üretilen tütünlerden bazen kalitesindeki

değişime göre, bazen kilo başına standart olarak, bazen de yörelere göre çeşitli tip ve miktarlarda vergiler alınmıştır.

1923 yılında I. İktisat kongresinde Reji şirketinin kapatılması kararlaştırılmıştır. 26 Şubat 1923 tarihli 558 sayılı Kanunla iç tüketim için tütün satın alınması, işletilmesi, sigara imali ve satılması tütüne ait işlerin kanunlarla hükümet tarafından yürütülmesi kabul edilmiştir. Bu kanun gereği İnhisarlar İdaresi 1 Mart 1923 ten itibaren Devlet İnhisarı şekline gelmiştir. 1923 de sigara fabrikaları Türkiye’de kurulmuştur. 26 Şubat 1926 da hükümete verilen yetki süresi uzatılmıştır. 1926 tarih ve 907 sayılı kanunla yabancı ülkelerden gelen yaprak sigara, kıyılmış tütün, sigara, enfiye, puro v.b ithali ve ülke içinde sattırılması Devlet İnhisarına geçmiştir. Böylece ülkemizde uzun yıllar sürecek tütünde devlet tekeli tamamen başlamıştır. Daha sonra 12 Haziran 1930 tarih ve 557 sayılı yasayla tütün inhisarının süreye bağlı olmadığı kabul edilmiştir (Sapan,1997: 1-15).

Bu tarihten sonra Türkiye’deki tütün tekeli üzerinde zaman zaman çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 5 Haziran 1930 tarihinde çıkarılan 1701 sayılı tütün inhisarı kanunu ile tütün tarımı, işlenmesi, nakli, ticareti ve fabrikasyon safhalarının düzenlenmesi yoluna gidilmiştir. Bu düzenlemelerin yeterli olmadığı görülmüş ve 10 Haziran 1938 tarihinde 3437 sayılı “Tütün ve Tütün İnhisarı Kanunu” kabul edilerek 26 Ekim 1938 tarihinde itibaren yürürlüğe girmiştir. Bu kanun otuz seneden fazla yürürlükte kalmıştır. Zamanla tütüncülükteki gelişmelere cevap veremez hale gelen bu kanun da yürürlükten kaldırılarak, 1969 yılından 2002 yılına kadar tütün ile ilgili faaliyetler 1177 sayılı “Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu”na göre yürütülmüştür. 9 Ocak 2002 tarihinde kısaca Tütün Yasası olarak bilinen 4733 sayılı kanun ile tütün yetiştirmede Sözleşmeli Üretim dönemine geçilmiştir.

3. Türkiye’de Tütün Sektörü

Sağlık yönü ile günden güne artan Oriental tartışmalarına neden olmakla beraber yarattığı iş olanakları ve ekonomiye sunduğu katma değer açısından tütün, ülkemiz için önemli bir ürün olma özelliğini devam ettirmektedir. Türkiye, dünya tütün üretiminde altıncı sırada yer alırken Oriental tütün üretiminde Dünya’da birinci sıradadır. Ülkemizde % 40’ı Ege Bölgesi’nde olmak üzere toplam 5 bin civarında köyde tütün üretilmekte, 215.000 aile geçimini tütünden sağlamaktadır. Tütün tarımı ve tütün endüstrisi sektörlerinde çalışan nüfusun aile bireyleri ile birlikte sayıları 1,5 milyonu bulmaktadır. GSMH’ya yaptığı katkı, ihracat içindeki payı ve istihdam olanakları açısından önemli bir yeri olan Türkiye tütün sektörü; üretici, üretim miktarı ve tütün mamulleri sanayi yönüyle üç ayrı başlık halinde incelenecektir.

3.1. Türkiye’de Tütün Üreticisinin Durumu

Türkiye’de tütün ekim alanları, iklim ve toprak özelliklerine bağlı olarak Ege, Marmara, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu bölgelerine dağılmış olup, üretilen tütünlerin yaklaşık % 96’lık kısmı Türk (Şark) tütünü, kalanı ise Virginia, Burley, Puro, Tömbeki ve Hasankeyf tütünleridir. Tütün üretimindeki değişimler ekim alanına ve genel konjonktüre bağlı olmakla beraber özellikle tütün fiyatlarına, ihracat hacmine, dış talebe ve hava şartlarına bağlıdır. Uluslararası piyasada Türk Tütünü diye isim yapmış tütünlerimiz başta Ege Bölgesi olmak üzere Karadeniz Bölgesinde üretilmekte olan bazı çeşitleri kapsamaktadır. Genelde küçük kıtalı, yavaş içimli, tatlı, tok, yüksek aromalı ve düşük nikotinli bu tütünlerimiz Dünya sigara üreticileri tarafından aranmaktadır. İhraç kabiliyeti yüksek İzmir menşeli tütünlerimiz Ege Bölgesinde yetişmektedir. Doğal olarak en çok üretim de bu bölgededir. Diğer tütün bölgelerimizden Marmara, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde üretilen tütünlerin ise bir kısmı ihraç edilmektedir.

Tütünün hektar verimi tamamen iklim şartlarına bağlıdır. Çünkü Türk tütünleri sulanmaz ve gübre atılmaz. Verimin yüksek olduğu yıllar yağış miktarı fazladır. Hektar verimi bölge için ortalama 900 kilodur. Bir ekiciye düşen ürün miktarı ortalama 200-250 kilo civarındadır. Tütün üretimini etkileyen en önemli faktör ekici sayısıdır. Ekici arttıkça

üretim miktarı artmakta ekici azaldıkça üretim miktarı azalmaktadır. Ekici sayısındaki artış ve azalışlar belli bir istikrar göstermemiş ve fiyata bağlı olarak gelişmiştir. Tütün ekim alanı da ekici sayısına bağlı olarak artmış ve azalmıştır.

Tablo 1: Bölgeler İtibariyle Türkiye’de Tütün Üreticisi Sayıları ve Ekim Alanı

Yıllar	Ege Bölgesi		Marmara Bölgesi		Karadeniz Bölgesi		Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri		Toplam üretici Sayısı
	Tütün Ekici Adedi	Ekim alanı Ha	Tütün Ekici Adedi	Ekim alanı Ha	Tütün Ekici Adedi	Ekim alanı Ha	Tütün Ekici Adedi	Ekim alanı Ha	
1989	315.822	173.620	25.319	9.262	111.768	45.744	71.930	56.142	524.839
1990	312.731	185.522	21.768	8.451	101.671	60.222	85.782	66.041	521.952
1991	285.980	174.543	11.318	3.002	93.448	42.967	77615	61.189	468.361
1992	320.047	203.194	17.160	6.746	98.699	43.469	90.479	77.776	526.385
1993	325.099	196.763	17.400	8.005	96.421	53.135	105.003	81.957	543.923
1994	291.436	138.711	15.373	5.213	85.853	36.309	101.636	46.695	494.298
1995	308.491	126.790	15.836	5.866	94.805	34.050	130.884	43.213	550.016
1996	302.759	147.466	14.368	6.081	90.286	36.115	139.258	48.330	546.671
1997	300.756	201.464	16.379	8.177	91.107	40.542	152.138	72.317	560.380
1998	334.117	158.060	15.886	7.167	97.482	40.909	174.578	72.317	622.063
1999	296.251	164.806	15.521	7.280	90.809	38.985	165.540	54.932	568.121
2000	301.177	146.785	14.839	7.369	90.128	36.161	177.330	47.407	583.474
2001	246.166	134.733	12.979	6.569	77.911	33.017	140.966	42.805	478.022
2002	193.691	135.780	14.970	10.350	74.623	28.080	127.274	20.743	410.558
2003	145.409	126.670	8.213	4.299	59.681	25.315	121.420	27.435	334.723
2004	120.477	134.477	8.054	5.108	45.585	24.214	113.328	28.912	287.444
2005	95.940	124.262	6.242	4.051	41.728	25.321	111.843	31.826	255.753
2006	76.183	95.741	4.538	3.135	33.730	21.107	107.963	26.183	222.414

Kaynak: TAPDK ve Tekel kayıtlarından yararlanılarak derlenmiştir.

Tablo 1’e bakıldığında 1980’li yıllarda 550.000 civarında ekici varken 1990’lı yıllarda tütün ekici sayısının 500.000’li rakamlarda olduğu 2000 yılına gelindiğinde ise üretici sayısında hızlı bir düşüş yaşandığı görülmektedir. 2006 yılında tütün üreticisinin 2/3’si üretimden çekilerek bu sayının 222.414 kişiye düştüğü görülmektedir. Hükümetlerin tütün fiyatlarında uyguladıkları üretim daraltıcı kota ve düşük fiyat politikalarıyla üreticilerin üretimden çekilmesi adeta özendirilmiştir. Bu konuda başarılı da olunmuştur. Üretici sayısındaki düşüşe paralel olarak üretim alanları da daralmıştır. Bununla birlikte kıraç arazilerde üretilen tütün üretiminin terk edilmesiyle bu kıraç araziler alternatif bir ürün değerlendirilememiştir. Çünkü diğer tarımsal ürünler için uygun ve verimi yüksek bir alternatif değildir. TEKEL devlet kuruluşudur. Hükümetlerin 1990’lı yıllarda KİT’leri özelleştirme politikaları çerçevesinde TEKEL A.Ş.’yi de özelleştirme kapsamına alması sonucu Alkollü içki Fabrikaları 2003 yılında özelleştirilmiştir. Ayrıca Tekel Sigara Fabrikalarının da özelleştirilme kapsamına alınması sonucu tütün üretiminin daraltılması yönünde politikalar uygulanmaya başlanmıştır.

Bir tütün üreticisinin 2006 yılı itibariyle ortalama yıllık geliri 2.309 YTL olup, aylık olarak düşünüldüğünde 192,4 YTL’dir (T.E.D. 03.12.2007). Bu rakam Türkiye’de net 403 YTL olan asgari ücretin çok altındadır. Gelirleri asgari geçim düzeyinin oldukça altında olan tütün üreticilerinin ekonomik anlamda ne kadar zor durumda oldukları açık olarak görülmektedir.

Tütün destekleme alım fiyatları 1999 seçimi hariç, seçim dönemlerinde hızla artırılmış ve genelde TEFE ve enflasyonla uyumlu olmuş ise de 1997 yılından bu yana hep

enflasyonun gerisinde kalmıştır. Özellikle büyük krizlerin yaşandığı 1994 ve 2001 yıllarında destekleme alımı fiyat artışının enflasyona göre en az olduğu yıllardır.

Fiyatlar dolar bazında ise giderek azalmıştır. 1991 de 6,85 \$/kg olan tütün fiyatı 2002 yılında 2,53 \$/kg’a düşmüştür. Bu fiyatlar son 20 yıllık periyot göz önüne alındığında dolar bazında en düşük fiyatlardır. Ortalama fiyatların daha da düşük olduğu düşünülürse, üreticinin reel olarak geriye gittiğini, hatta giderlerini bile karşılayamaz duruma geldikleri söylenebilir. Türk tütünü benzeri Oriental tütün üreten Yunanistan gibi ülkelere AB fonlarından sağlanan 3,6-6,9 dolar/kg. primle Avrupa fiyatlarının Türkiye fiyatlarının çok üzerinde olduğu bilinmektedir (tzob,2003a:5).

Tablo 2: Yıllar İtibari İle Tütün Fiyatları

Yıl	Fiyat (TL/Kg)	% Artış
1990	15.000	36
1991	35.100	134
1992	46.000	31
1993	71.000	54
1994	142.000	100
1995	250.000	66
1996	500.000	100
1997	900.000	80
1998	1,400,000	56
1999	1,750,000	25
2000	2,200,000	26
2001	3,000,000	36
2002	4,296,000	43
2003	4.800.000	12,6
2004	5.410.000	12,6
2005	5.760.000	6,5
2006	5.760.000	0

Kaynak: TZOB, 2003-2006 Yılları Zirai ve İktisadi Rapor, 2007’den yararlanılarak derlenmiştir.

Ülkemizde üretilen tütünün pazarlaması 2002 yılına kadar TEKEL ve tüccar aracılığı ile yapılmıştır. Tüccar satın aldığı tütünü, yurt içinde bulunan özel sigara fabrikalarına pazarlamış ya da yurt dışına satmıştır. TEKEL ise hem destekleme alımı görevini yerine getirmiş hem de aldığı tütünü kendi sigara fabrikalarında kullanmış ve ihracatını gerçekleştirmiştir.

09 Ocak 2002 tarihinde 14635 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 4733 sayılı Kanunla 2002 yılından itibaren devlet adına destekleme alımı uygulamasına son verilmiştir. 2002 yılından itibaren genel tarım desteklerinden başka bir destek uygulanmamıştır.

Tablo 3: Ürün ve Girdi Fiyatlarının Enflasyonla Karşılaştırılması

Yıl	Tütün Fiyatı		Girdi* Fiyatı		Enflasyon	
	Yıllık Değişim %	Endeks	Yıllık Değişim %	Endeks	Yıllık Değişim %	Endeks
1998	56,0	100,0	35,4	100,0	54,3	100
1999	25,0	125,0	55,2	155,2	62,9	163
2000	26,0	157,5	62,4	252,0	32,7	216
2001	36,0	214,2	122,2	559,4	88,6	407

2002	43,0	306,0	12,9	631,5	30,8	532
2003	12,6	343,0	24,3	784,9	13,9	606
2004	12,6	386,0	20,3	941,8	13,8	690
2005	6,5	411,4	5,3	991,7	2,7	709
2006	0,0	411,4	14,0	1130,5	11,6	791

*: Yıllık değişimde gübre ve mazot fiyat artışlarının ortalaması alınmıştır.

Kaynak: TZOB, 2007:232

Tablo 3’de görüleceği üzere 1998-2006 yılları arasında tütün fiyatları 4 kat artarken, girdi fiyatları 11 kat artmıştır. Bu durum karşısında üreticilerin tütün üretimine devam etmeleri ve bu üretimden para kazanarak geçimlerini sağlamaları olanaksız bir hal almıştır. Tütün fiyatlarının girdi fiyatlarından ve enflasyon artışından daha geride kalması alım gücünün düşmesi nedeniyle refah düzeyinin düşmesini ifade etmektedir.

Tablo 4: Üretici Satın Alma Gücü Değişimleri

	Tütün/Girdi Paritesi					%Değişim
	Ürün ve Girdi Fiyatları (Ykr/kg)			Parite		
	1998	2006	Artış %	1998	2006	
Tütün	140,00	576,00	311,4			
Girdiler						
Mazot (Ykr/Lt)	14	225	1.530,4	10,14	2,56	-74,8
DAP	9	62	612,6	16,09	9,29	-42,3
A. Nitrat %26	4,15	35	743,4	33,73	16,46	-51,2

Kaynak: TZOB, 2007:233.

Tablo 4’e bakıldığında tütün üreticisi 1998 yılında 1 kg tütün satışı sonucu 10 Lt. mazot alabilirken, 2006 yılına gelindiğinde 2,56 Lt. mazot alabilir durumdadır. Mazotta alım gücü %75 düşmüştür. DAP gübresinde alım gücü %42, Amonyum Nitratta ise %51 oranında düştüğü görülmektedir.

Tütün üreticileri Doğrudan Gelir Desteği (DGD), gübre ve mazot desteklerini almaktadırlar. 2003 ve 2004 yıllarında 16 YTL/da olarak ödenen DGD 2005 ve 2006 yıllarında 10YTL/da olarak ödenmiştir. 1996 yılında KDV’li gübre fiyatının %50’si şeklinde uygulanan gübre desteği zaman içinde azaltılarak 21 Eylül 2001 tarihinde tamamen kaldırılmıştır. Gübrede desteği 2005 yılında 2005/9321 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı’na göre Çiftçi Kayıt Sisteminde (ÇKS) kayıtlı çiftçilere 500 dekara kadar 3YTL/da olarak yeniden uygulanmıştır. 2007 yılı içinde ise aynı şartlarda 3 YTL/da uygulanmasına karar verilmiştir. Mazot desteği; ilk olarak 2003 yılında dönüme 3,9 YTL olarak uygulanmıştır. 2005 ve 2007 yıllarında bu destek sırasıyla 4,5 YTL/da ve 5,4YTL/da olarak devam etmiştir (tzob,2007b:229).

4733 sayılı Kanun çerçevesinde Türkiye’de üretilen üretici tütünleri yazılı sözleşme esası veya açık artırma yöntemiyle pazarlanmaktadır. 2002 yılından bu yana üretimin büyük çoğunluğu yazılı sözleşmeye esas olarak yapılmaktadır. Yazılı sözleşme yapılarak üretilen tütünler dışında kalan üretici tütünleri, tütün satış merkezlerinde açık artırma yöntemiyle alınıp satılmaktadır. Üretilen ürünlerden açık artırmaya konu olan tütün miktarı 2004 yılında 400 ton, 2005 yılında 1869 ton, 2006 yılında ise 183 ton’dur. 2002 yılında sözleşme dışı üretilen açık artırmada satışa sunulan tütünlerde alıcı çıkmamıştır. Üretici elindeki tütünlerin alımı için hükümet tarafından TEKEL görevlendirilmiştir. Ancak, belirlenen fiyat aynı kalitedeki sözleşmeli üretim yapan üretici tütününe uygulanan fiyattan %68 düşük olarak uygulanmıştır. 2003 yılında sözleşme fazlası tütün üretimi olmamıştır (tzob, 2007b:227) Açık arttırma yöntemine esas üretim yapan üreticiler %68 gelir kaybına uğramışlardır.

Ege Bölgesi’ndeki bir tütün üreticisi, bir ton tütün ürettiği takdirde 5 bin 500 YTL gelir elde edebilmektedir. Primle desteklenen Yunanistan’daki üreticinin eline ise bir ton karşılığında 14 bin YTL geçmektedir (referansgazetesi.com/haber). Aynı tütün üretimi

karşısında, Yunanistan tütün üreticisi Türk tütün üreticisinden 3 kat daha fazla gelir elde ettiği görülmektedir. Türkiye'de azalan üretimi teşvik etmek için üreticinin prim ödeme sistemi ile desteklenmesi bir zorunluluk haline gelmiştir.

Tütün girdilerindeki dolayısıyla da maliyetindeki artışa paralel olarak fiyat artışının düşük olması, 2002 yılında itibaren 4733 sayılı Kanunda tütün fiyatlarının her ne kadar tüccar ile üreticinin karşılıklı mutabakatı ile belirleneceği öngürülse de genellikle tüccarın belirlediği fiyattan oluşması gibi nedenler üreticinin tütün üretimini bırakmasını hızlandırmıştır.

AB ülkeleri, tütün üretilen alanlar için alternatif ürününün olmadığı ve tütün üretilmezse toprağın terk edileceği ve düşük gelirli bölgelerin boşalacağı gibi nedenleri öne sürerek tütünü desteklemektedir. 2001 yılında Portekiz tütün üreticisine ortalama 2,7 EUR/kg yardım yapılmıştır. Bu bağlamda müzakere tarihi almak için uyum çalışmalarının hız kazanmasında AB Ortak Piyasa düzenlemelerine uyum da en önemli kriterlerdendir. Tütün üretiminde Tütüne özgü bir destekleme politikası yeniden belirlenmelidir.

3.2. Türkiye'de Tütün Üretim Durumu

18. Yüzyıldan itibaren geleneksel bir tarım kolu haline gelen tütüncülük, Türkiye'nin birçok bölgesine yayılmıştır. Ülkemizde üretilen tütünler yetiştirildikleri bölgeler, toprak yapısı, buldukları ekolojik faktörler, irsi özellikleri nedeni ile farklı karakter gösteren tipler olmuşlardır. Bu nedenle Türk tütünleri üretim bölgesine göre 4 guruba ayrılmaktadır. Ege, Marmara-Trakya, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi tütünleri diye gruplandırılırlar. Anadolu Bölgelerinde aile işletmeciliği şeklinde yapılmaktadır. Makine gücünden ziyade insan gücüne ve emeğine dayalı olan tütün tarımı, birçok ailenin esas geçim kaynağını oluşturmaktadır (tzob.org.tr) Tütün iç tüketimi karşılamak ve ihracat maksadıyla üretilmektedir. Ülkemizde farklı tütün çeşitleri üretilmekte aynı zamanda bu çeşitler bölgelere göre de değişmektedir. Türkiye'de üretilen tütünlerin %98'i sun-cured tipi Oriental tütünlerdir. Geri kalan kısmı dark air-cured (Sigar), flue-cured (Virginia), light air-cured (Burley) üretimi şeklindedir.

Türkiye'de üretilen tütünün % 96,4'ü Şark tipi tütün olup, geri kalanı ise Virginia, Burley ve diğer tütün (puro, tömbeki, Hasankeyf gibi) çeşitlerinden oluşmaktadır. Tablo 5'de bölgelere göre Türkiye'deki tütün üretim miktarları görülmektedir. 1994 öncesi yıllarda tütün dikim alanları ve üretim miktarlarının, gereksinimin çok üzerine çıktığı bilinmektedir. 1994-96 üretim döneminde kota uygulaması genelde olumlu sonuç vermiş, ancak bu uygulamaya düzenli bir şekilde devam edilememiştir. 1998 ve 1999 üretimin tekrar yükselişe geçtiği yıllardır. Böylece, Türkiye'nin stok düzeyleri olması gerekenin çok üzerinde seyrederek, ülkemizin dış piyasalarda rekabet gücünü kaybetmesine ve satın alma fiyatının çok altında satmak suretiyle ekonomik kayba uğramasına neden olmuştur.

Tablo 5: Bölgeler İtibariyle Türkiye'de Tütün Üreticisi Sayıları ve Ekim Alanı

Ürün Yılları	Ege Bölgesi		Marmara Bölgesi		Karadeniz Bölgesi		Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri		Toplam Üretim (Ton)
	Ekim alanı Ha	Üretim (Ton)	Ekim alanı Ha	Üretim (Ton)	Ekim alanı Ha	Üretim (Ton)	Ekim Alanı Ha	Üretim (Ton)	
1989	173.620	166.205	9.262	8.533	45.744	36.801	56.142	58.349	269.888
1990	185.522	165.690	8.451	7.954	60.222	47.115	66.041	75.249	296.008
1991	174.543	129.650	3.002	2.747	42.967	30.034	61.189	78.450	240.881
1992	203.194	186.063	6.746	6.446	43.469	33.097	77.776	108.715	334.321
1993	196.763	170.536	8.005	8.323	53.135	41.505	81.957	118.436	338.800
1994	138.711	112.507	5.213	6.302	36.309	21.373	46.695	47.551	187.733
1995	126.790	111.491	5.866	8.151	34.050	26.950	43.213	57.848	204.440
1996	147.466	127.557	6.081	9.832	36.115	31.306	48.330	62.254	230.949

1997	201.464	159.083	8.177	11.871	40.542	38.449	72.317	92.605	302.008
1998	158.060	132.610	7.167	11.394	40.909	34.902	72.317	79.905	258.811
1999	164.806	130.827	7.280	11.356	38.985	36.223	54.932	72.664	251.070
2000	146.785	114.171	7.369	11.635	36.161	32.523	47.407	49.673	208.002
2001	134.733	92.802	6.569	10.256	33.017	23.034	42.805	26.478	152.570
2002	135.780	104.561	10.350	8.712	28.080	24.585	20.743	25.725	163.583
2003	126.670	66.350	4.299	6.041	25.315	15.422	27.435	24.406	112.219
2004	134.477	82.131	5.108	8.528	24.214	16.272	28.912	26.983	133.914
2005	124.262	83.442	4.051	7.673	25.321	17.624	31.826	26.508	135.247
2006	95.741	53.819	3.135	5.639	21.107	15.021	26.183	23.658	98.137

Kaynak: TAPDK ve Tekel Kayıtlarından yararlanılarak derlenmiştir.

1962 yılından günümüze kadar tütün üretimi 100.000 tonun altına düşmemiştir. Ancak 2006 yılına gelindiğinde üretim ilk kez 100.000 tonun altına düşerek 98.137 ton olarak gerçekleşmiştir.

4733 sayılı Kanun çerçevesinde Türkiye’de üretilen üretici tütünleri yazılı sözleşme esası veya açık artırma yöntemiyle pazarlanmaktadır. 2002 yılından bu yana üretimin büyük çoğunluğu yazılı sözleşmeye esas olarak yapılmaktadır. Yazılı sözleşme yapılarak üretilen tütünler dışında kalan üretici tütünleri, tütün satış merkezlerinde açık artırma yöntemiyle alınıp satılmaktadır. Üretilen ürünlerden açık artırmaya konu olan tütün miktarı 2004 yılında 400 ton, 2005 yılında 1869 ton, 2006 yılında ise 183 ton’dur. 2006 yılı itibariyle ülkemizde üretilen tütünün %61’i Ege, %19’u Doğu ve Güneydoğu, %16’sı Karadeniz, %4’ü Marmara bölgemizde üretilmektedir. Ülkemizde yabancı tütün üretimi Marmara ve Güneydoğu Anadolu bölgemizde yapılmaktadır. Ülkemizde ortalama tütün tüketimi yıllara göre farklılık göstermekle birlikte ortalama 110.000 ton civarındadır. (tzob,2007b:233)

Türkiye’de tütün üretiminde yıllarca Arz-talep dengesi gözetilmemiştir. Popülist söylemler kalitesi düşük tütün üretimini teşvik etmiş, stokların kabarması Türkiye'nin dış piyasada rekabet gücünü azaltmıştır. Çürüyen ve kalitesi düşen tütünlerin yakılması, stok maliyetlerini artırması ekonomiye büyük zarar vermiştir. Günümüzde tütün politik ürün olmaktan çıkmış ve tütün konusunda daha akılcı politikalar uygulanmaya başlanmıştır. 2002 yılında çıkarılan Tütün Yasası ile AB'ye uyum sağlanmaya çalışılmaktadır. Sektördeki Tekel'in imparatorluğu sona erdirilmiş, Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK) sektördeki tüm düzenlemeleri yerine getirmeye başlamıştır. Söz konusu yasa ile tütünde sözleşmeli üretim sistemine geçilmiştir. Sözleşme yapılmayan tütünlere de açık artırma ile satış olanağı getirilmiştir. Yerli firmaların tütün miktarlarını dış alıcıların siparişine göre belirlemesi nedeniyle bu sistem henüz tam olarak işlememektedir. Yerli firmalar ihtiyaç duydukları tütün için sözleşme yapmakta ve açık artırmaya katılmamaktadır. ABD gibi ülkelerde ise üretici örgütlü olduğu için bu sistem daha sağlıklı yürümektedir.

Ülkemizde tütün tüketimi 110.000 ton civarında olmasına karşın üretim artık 100.000 ton civarına düşmüştür. 2006 yılı itibariyle tütün ihracatı 127.976 tondur. Bu verilere bakıldığında üretilen tütünün bırakın ihracatı, ülkenin iç tüketimini bile karşılayacak durumda olmadığı görülmektedir. Türk tütüncülüğü; uygulanan kota ve düşük fiyat politikalarından dolayı 2007 yılından itibaren ithalatçı konuma düşmüştür.

Türkiye, Oriental tütün yetiştiriciliği yapan ülkelerin başında yer almakta ve dünyadaki Oriental tütünün yaklaşık yüzde 35-40'ini üretmektedir. Dünyada üretimi yapılan tütünün çok büyük bir bölümü sigara imalatında, geri kalanı ise (puro, pipo, vb.) diğer tütün mamullerinin imalinde kullanılmaktadır. Dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi giderek talebi artan, Amerikan blend sigaraların üretiminde gerekli olan Virginia ve burley tütün üretimi yaklaşık 6 bin ton civarındadır. Ancak, bu miktar ihtiyacın çok

altındadır. Artan ihtiyaç doğrultusunda yurt içinde yeteri düzeyde karşılanamayan bu tip tütünlerin ithalat miktarlarının giderek arttığı görülmektedir.

Ülkemizde yabancı tütün yetiştiriciliği oldukça yeni bir konudur. Bu tütünlerin üretimi ve kurutulması yerli tütünlerimize göre büyük farklılıklar arz etmektedir. Özellikle kurutulması pahalı ve özel bir teknoloji ile gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle yabancı tütünlerin ülkemizdeki adaptasyon çalışmalarının kurutma, fırın ve hangar gibi tesislerin yapımının hızlandırılması gerekmektedir. TEKEL’in neredeyse her ilde atıl halde bulunan depoları çok düşük bir maliyetle bu tesislerin kurulması için kullanılabilir. Türkiye’de ithalatı yapılan yabancı tütünlerin üretimi teşvik edilerek ithalat önlenebilir. Böylece Oriental tütün üretimini kısıtlayıcı kota ve düşük fiyat politikaları yerine 60.000 ton civarında ithalatı yapılan Virginia ve burley tütünlerinin üretimi için gerekli desteğin sağlanması gerekmektedir. Dolayısıyla tütün sektöründe üretimi bırakan binlerce tütün üreticisi aile yeniden üretime kazandırılmış olmakla işsizlik, göç vb gibi pek çok sorunlar aşılmış olacaktır.

3.3. Türkiye’de Tütün Mamulleri Sanayinin Durumu

Ülkemizde sigara üretimine 17. yüzyılda, önce küçük atölyelerde başlanmıştır. İlk üretim tesisleri; İstanbul-Cibali’de (1884), İzmir’de (1884), Adana’da (1885) ve Samsun’da (1887) kurulmuştur. Malatya Sigara Fabrikası 1939 yılında, Bitlis Sigara Fabrikası ise 1940 yılında üretime başlamıştır. Bu tesislerin kurulduğu ilk yıllarda, genellikle el imalatına dayalı olarak, kıyılmış, paketlenmiş tütün bir miktar da sigara üretimi yapılmıştır. Cumhuriyet dönemindeki ilk önemli sigara üretim tesisi 1969 yılında üretime geçen İstanbul-Maltepe sigara fabrikasıdır. TEKEL daha sonra Tokat sigara fabrikasını (1984) ve nihayet Samsun Ballica (1997) sigara fabrikasını devreye sokmuştur. TEKEL bir taraftan yeni tesisleri devreye sokarken diğer taraftan mevcut tesislerin teknolojilerini ve makine-teçhizatını yenilemiştir. TEKEL sigara fabrikalarından Adana 1976 yılında, Malatya 1978 yılında ve İstanbul-Maltepe sigara fabrikası ise 1993 yılında yenilenmiştir. 1983 yılında Bitlis’te, hisselerinin çoğunluğu Rothmans şirketine, azınlık hisseleri ise Bitlis’teki girişimcilere ait, yapacağı üretimi ihraç etmek kaydıyla, BEST (Bitlis Entegre Tütün Sanayii) kurulmuştur. 1988 yılında Rothmans’ın BEST AŞ.’deki hisselerinin %25’ini TEKEL satın alarak bu şirkete ortak olmuştur.

Kuruluşundan itibaren bir süre, Türkiye’den yurt dışına yaprak tütün gönderilmek ve burada başka tütünlerle harmanlanarak kıyılan tütün Bitlis’e getirilmek suretiyle imal edilen BEST markalı, harmanlı sigara yurt içi piyasada satılmıştır. Ülkemizde 1960’lı yıllara kadar TEKEL’in sadece filtresiz sigara ürettiği görülmektedir. 1958’li yıllardan sonra filtreli sigara üretimine başlanmış, piyasada oluşan talep nedeniyle filtreli sigara üretimi hızla artarken filtresiz sigara üretimi azalmıştır. 1970’li yılların sonlarında ülkemizin döviz darboğazı içinde kalması nedeniyle sigara üretim tesislerinde ihtiyaç duyulan bazı malzeme ve yedek parça tedarik edilememiştir. Ayrıca, bazı sosyal sebeplerle kapasite kullanımında güçlükler doğmuştur. Özellikle bu sebeplerden ötürü yurtiçi sigara üretimi azalmış, talep karşılanamaz olmuştur. İç piyasa talebini karşılamak için Türkiye’den tütün götürülerek Bulgaristan ve Yugoslavya’da fason sigara üretimine gidilmiştir. Bu güçlüklerin giderilmesinden sonra fason üretime son verilmiştir. 1960’lı yıllarda iç piyasada fevkalade sınırlı miktarlarda görülen yabancı sigaralar 1970’li yıllardan sonra Türkiye’ye resmi olmayan yollardan girmeye başlamıştır. Dünyada ulaşım ve taşımacılık kolaylıklarının artması, haberleşmenin yaygınlaşması ve ticaretteki gümrük vb. engellerin kaldırılması ölçüsünde ve tüketicilerin tercihleri doğrultusunda, yerel tip sigaraların tüketimi genel olarak azalmış ve Amerikan Blended sigaraların talebi artmıştır. 1980’li yıllara gelindiğinde ise bu sigaraların iç piyasada tanınır ve aranır olmaya başladıkları görülmektedir.

TEKEL 1983 yılından itibaren bazı yabancı sigaraları ithal etmeye başlamıştır. Daha sonra bu yabancı tip sigaraları yurt içinde üretmek üzere hazırlığa geçilmiştir. Yapılan hazırlıkların sonucunda Tokat Sigara Fabrikası’nda Amerikan Blended karakterde ilk yerli

üretim olarak TEKEL 2000 markasının üretimine başlanmıştır. Tütün mamullerinin üretim-dağıtım ve satışında devlet tekelinin kaldırılmasından (1986) ve özellikle bu doğrultuda daha ileri birtakım düzenlemelerin (1991) yapılmasından sonra, uluslararası sigara üreticisi firmalardan bazıları Türkiye'de sigara üretmek üzere yatırıma yönelmişlerdir.

Bu doğrultuda yatırıma başlayan Philip Morris, Sabancı Holding ortaklığı ile 1993'te Torbalı'da Philsa'yı kurmuş ve R.J. Reynolds da aynı yıl yine Torbalı'da kurduğu tesiste üretime geçmiştir. Üretime başlayan özel firmalar başlangıçta uluslararası piyasalarda ün yapan markalarını üretmişler, sonraki yıllarda üretimlerini çeşitlendirmeye ve bu arada daha düşük fiyat kategorisindeki sigaralar ve light sigaraları da üretmeye yönelmişlerdir. BAT (2002) İzmir, EU. (2004) Mersin, İmperial (2005) Manisa, Gallaher (2006) İzmir'de TAPDK'dan gerekli izni alarak üretime başlamışlardır. Light sigarlar tüketimi özendirdiği gerekçesiyle TAPDK'nın düzenlemesiyle piyasadan kaldırılmışlardır.

TEKEL'de bu trende cevap vermiş ve aynı doğrultuda imalata geçerek, daha ekonomik fiyatlı TEKEL 2001'i piyasaya sunmuştur. Philsa Oriental sigara üretimine girmemiş, RJR (JTI) ise Ege markası ile bu piyasada pay aramıştır. İç piyasada TEKEL ve özel sektör sigara üreticisi firmalar üretim faaliyetlerini sınırlı rekabet şartlarında sürdürmektedirler. Özel sektör mevcut yatırım, makine, teçhizat ve teknolojileri ile AB ve diğer gelişmiş ülke teknolojileri ile rekabet edebilecek durumdadır. TEKEL ise tesislerinde yapmakta olduğu yenileme çalışmaları ile rekabet şartlarına hazırlanmaktadır. Bazı tüketiciler daha ucuz olması ve/veya öteden beri süregelen alışkanlıklarından ötürü filtresiz sigaraları tercih etmektedirler. Genellikle düşük devirli eski tip makinelerde filtre takma işlemi yapılmadan üretilen filtresiz sigaraların tüketimi dünyada ve Türkiye'de her yıl giderek azalmaktadır.

Tütünün ve özellikle tütün mamullerinin üretim ve ticareti birçok ülkede uzun yıllar boyunca devlet monopolü altında yürütülmüştür. Bu ülkelerin bir çoğunda, sonraki dönemlerde monopol kısmen veya tamamen kaldırılmıştır. Bu trende uygun olarak Özelleştirme Yüksek Kurulunun 05.02.2001 tarih ve 2001/06 sayılı Kararı ile özelleştirme kapsam ve programına alınan, 05.02.2002 tarih ve 2002/06 sayılı Kararı ile özelleştirme stratejisi yeniden tespit edilen Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş.'nin bağlı ortaklığı Sigara Sanayi İşletmeleri ve Ticareti A.Ş.'de bulunan %100 oranındaki İdare hissesinin blok satış yöntemi ile özelleştirilmesi amacıyla İdare tarafından 05.11.2003 tarihinde yapılan ihale iptal edilmiştir. Tekel Sigara Sanayi İşletmesi ve Ticaret A.Ş.'nin özelleştirilmesi amacıyla ikinci kez ihaleye çıkmış olup, son teklif verme tarihi olan 8 Nisan 2005'e kadar teklif alınamadığından ihale iptal edilmiştir. 2004 yılında toplam filtreli sigara üretimi 118,2 milyar adet olarak gerçekleşmiştir. Bu miktarın 51,7 milyar adedi kamu, 66,5 milyar adedi ise özel sektör tarafından üretilmiştir.

2004 yılında yurtiçi sigara tüketiminde %12,3 oranında artış görülmüştür. Yurtiçinde tüketilen sigaraların %22,9'u şark tipi tütünden üretilen sigaralardan oluşurken, %77,1'i ise harmanlı sigaralardan oluşmuştur. 2005 yılında 115 milyar ve 2006 yılında 125 milyar adet filtreli sigara üretilmiş, Harmanlı sigara tüketiminin toplam sigara tüketimi içindeki payı % 81 dolayındadır. Kamu ve özel sektörün 2004 yılı itibarıyla sigara satışı sonucu elde ettiği toplam hasılası 11,2 katrilyon TL, 2005 yılı itibarıyla 12,3 Milyar YTL., 2006 yılında 15,27 Milyar YTL ve 2007 yılında ise (10 aylık) 12,07 Milyar YTL.dir (TAPDK, 2007). Bu rakamlara bakıldığında ülkemizdeki sigara tüketiminin hızla yükseldiği ve ekonomik olarak hiçte küçümsenmeyecek iyi bir Pazarın olduğu görülmektedir. Piyasada ayrıca kaçak ve sahte tütün mamullerinin yasal olmayan yollarla satışından elde edilen toplam gelirin yukarıda sözü edilen hasıla rakamlarının %20-30 civarında olduğu bilinmektedir. Kayıt dışı yollarla üretilen ve piyasaya sürülen olan bu ürünlerle mücadele kolluk güçlerince de devam etmektedir.

4. Tütünün Türkiye Dış Ticaretindeki Yeri

Türkiye, yıllarca Oriental tip tütün ihracatında birinci sırada yer almaktadır. Türkiye'nin rakibi durumunda olan Yunanistan, Bulgaristan ve (eski) Yugoslavya gibi

ülkelerde, son yıllarda, tütün üretimini olumsuz yönde etkileyen bazı değişiklikler oluşmuştur. Bu değişiklikler Türkiye'nin üretim ve ihracatındaki liderlik konumunu güçlendirmiştir. Türkiye ihtiyaca göre iç ve dış talebi karşılayacak miktarlarda tütün üretmek durumundadır. Ülkemizden her yıl başta ABD ve AB olmak üzere yaklaşık 50 ülkeye ortalama 117.000 ton tütün ihraç edilmekte ve yaklaşık 430 milyon \$ civarında ihracat gelir sağlanmaktadır. Bu gelir ülke ihracatının %1-2'lik payına karşılık gelmektedir. Ürün ithalatı olmamasına rağmen sektörde önemli ölçüde hammadde tütün ve malzeme ithalatı yapılmaktadır. Giderek tüketimi artmakta olan blended sigaraların harmanlarında ihtiyaç duyulan Flue Cured (FC) ve Burley tütünleri büyük ölçüde yurt dışından getirilmektedir. Her ne kadar bu tütünlerin deneme çalışmalarıyla başlatılan üretimleri artarak devam etmekte ise de bu üretim hali hazırdaki ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktır. Öte yandan yurt içinde üretilen FC ve Burley tütünlerinin kaliteleri, genel olarak orta derecede veya biraz yukarıdadır.

Blended sigara üretiminde ihtiyaç duyulan 'homojenize' yahut 'reconstitue' tütün ile ezilmiş damar da ithal edilmektedir. TEKEL bu ürünlerin bir bölümünü tütün, döküntü vb. göndererek yurtdışında fason olarak yaptırmaktadır. Diğer taraftan filtre imal çubuğunun temel maddesi olan 'tow'da ithal edilmektedir. Tow sigaranın üretim maliyeti içinde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca sigara dışındaki diğer bazı tütün mamulleri (puro vb.) yurtdışından ithal edilmektedir.

Tablo 6: 1989-2006 Yılları Arasında Türkiye'de Tütün İthalatı ve İhracatı

Yıl	İthalat Miktarı (Ton)	İthalat Değeri (Bin \$)	İhracat Miktarı (Ton)	İhracat Değeri (Bin \$)
1989	4.082	23.562	116.619	480.556
1990	3.279	21.429	96.679	429.739
1991	10.984	68.635	137.366	565.762
1992	21.934	133.133	78.968	312.993
1993	22.497	129.185	95.559	410.445
1994	18.325	91.563	111.937	404.364
1995	19.411	91.779	136.392	354.464
1996	24.954	106.098	169.138	564.039
1997	24.351	147.127	160.361	575.916
1998	42.174	255.498	128.797	506.671
1999	48.846	247.591	115.340	469.622
2000	62.195	308.183	100.194	372.909
2001	50.113	243.369	95.701	340.395
2002	55.750	215.075	88.850	279.871
2003	54.666	200.765	107.871	324.861
2004	57.299	221.173	106.988	388.467
2005	67.120	272.475	134.534	476.377
2006	66.551	252.807	127.976	497.043
Toplam	654.531	3.029.447	2.109.270	7.754.494

Kaynak: TEKEL ve TAPDK Kayıtlarından derlenmiştir.

Ülkemizde ihraç olunan yaprak tütünün ithalatı ve ihracatı miktarları ve değerleri Tablo 6'da görülmektedir. Ülkemizde üretilen tütünün Oriental tip tütün olması nedeniyle alıcı ülkeler tarafından diğer çeşitlerle harmanlanarak kullanılmaktadır. Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkelerin başında yaklaşık %38 payla AB ülkeleri, %30'luk payla ABD gelmektedir. Diğer ülkelere yapılan ihracat %32'dir. Tütün ihracatımızın %90'nını Ege tütünleri oluşturmaktadır. Dünya piyasalarında rekabet edilebilmesi ve Türk tütününün dünya piyasalarında herhangi bir sıkıntıya maruz kalmadan satılabilmesi için maliyet

düşürücü, kaliteyi bozmadan birim alandan azami ekonomik verimin alınması sağlanmalıdır (TZOB, 2007b:230).

Ülke tüketicilerinin son yıllarda sigara içim zevk ve tercihlerinin Amerikan blended sigaraları yönünde değişmesi nedeniyle 1990'lı yıllardan itibaren tütün ithalatında sürekli artışların yaşandığı görülmektedir. Tütün ithalatı ile birlikte sigara harmanlarında kullanılan yarı mamul olarak isimlendirilen homojenize şişirilmiş tütün ithalatı da artmaktadır. Blended harmanlarında ihtiyaç duyulan Virginia ve Burley tütünlerinin üretimi ülkemizde artış göstererek 6.000 tona ulaşmasına rağmen, toplam ihtiyacı karşılamadan oldukça uzaktır. Yurt içinde üretilen Virginia ve Burley tütünleri ithalatın %10'u civarındadır. Virginia ve Burley tütünlerinin %90'ı ithal edilmektedir.

5. AB Tütün Politikası ve Tam Üyelik Sürecinde Türk Tütüncülüğü

AB Ortak Tarım Politikası içerisindeki 23 ortak piyasa düzeni arasında yer alan Tütün Ortak Piyasa Düzeni ile Türkiye tütün sektörünün işleyişi arasında, sektörün yapısı ve temel özellikleri bakımından önemli farklılıkların olduğu bilinmektedir. Ne var ki, Türkiye'nin Birliğe tam üye olma istek ve girişimleri dikkate alındığı zaman bu farklılıkların minimize edilmesinin zorunlu olduğu da kabul edilmelidir. Tütün, sağlık yönü ile her geçen gün daha fazla tartışılır olmakla birlikte, gerek yarattığı istihdam olanakları gerekse ekonomiye sunduğu katma değer açısından tütün, Türkiye için uzun yıllar önemli bir tarımsal ürün olma niteliğini korumaktadır. Yaklaşık 2.850.000 üretici ve ailesi ile birlikte, taşıma, depolama, ticareti, fabrikasyonu gibi, çalışanları ile birlikte değerlendirildiğinde 3 milyon kişi doğrudan tütün üretiminde ve tütünle ilgili diğer işlerde istihdam edilmektedir.

AB, dünya tütün üretiminin %5'ini karşılayarak Çin, Brezilya, Hindistan ve ABD'den sonra dünya tütün üretiminin 5. sırasında yer almakta ve dünya üretiminin %9'unu ithal ederek en büyük ithalatçı konumunda yer almaktadır. Türkiye ise, dünya tütün üretiminin %3'nü üreterek AB'den sonra 6. sırada yer almakta, 2004 yılı rakamları ile 150 bin ton'luk Oriental Türkiye tütün üretimi ve kalitesiyle Dünyada ilk sırada yer almaktadır.

AB'nde tütün Belçika, Almanya, Yunanistan, İspanya, Fransa, İtalya, Avusturya, Portekiz dahil 8 üye devlette üretilmektedir. AB içerisinde İtalya (%37), Yunanistan (%41) ve İspanya (%12) AB tütün üretiminin yaklaşık %90'ını gerçekleştirmektedir. AB'de tütün, tarımsal açıdan avantajsız bölgelerde % 60'ı 5 ha altında olan arazilerde, yaklaşık 80 bin üretici tarafından üretilmektedir. Türkiye'de de benzer şekilde tütün üretimi daha çok kır arazilerde yapılmakta yaklaşık 280 bin üretici tarafından üretilmektedir. AB tütün üretiminin %43'ü Flue-Cured tütünlerden oluşmakta, Türkiye'de üretilen Oriental tütünler olarak adlandırılan ve ağırlıklı olarak Yunanistan'da üretilen tütünler ise üretimden %25'lik pay almaktadır (Güler, 2005:16). Türkiye'ye rakip iki ülkenin üretim durumları incelendiğinde, İtalya'da yaklaşık 121 bin ton tütün üretiminin 3 bin tonu, Yunanistan'da 124 bin ton tütünün 65 bin tonu, Türkiye'de ise, 156 bin ton üretimin 150 bin tonu Oriental tütünler olup, İtalya toplam tütün üretiminin %2,5'i, Yunanistan üretiminin %53'ü Türkiye üretiminin ise %96'sı Oriental tütün üretiminden oluşmaktadır. Bu kapsamda da, Türkiye, İtalya'dan 50 kat, Yunanistan'dan ise 2,3 kat kadar daha fazla Oriental tütün üretmektedir. AB'ne en son katılan ve aday ülkelerden Bulgaristan'da 30 bin ton ve Romanya'da 11 bin ton Oriental tütün üretilmektedir. Buna rağmen Türkiye 113 bin ton tütün ihracatı ile Bulgaristan'dan daha büyük net ihracatçı bir ülkedir.

AB'nde yaprak tütün sektöründe 29 Nisan 1970 tarih ve 727/70 (ECC) sayılı Konsey tüzüğü ile günümüze kadar Ortak Tarım Politikası uygulanmaktadır. Tütün, endüstriyel bir bitki olmasından dolayı üretim, tüketim, dağıtım sağlık ve vergilendirme konularındaki özel yapısı ile diğer ortak piyasa düzenlerine göre farklı bir öneme sahip olmuştur. Tütün Ortak Piyasa Düzeni ile Birlik içinde ortak bir tütün politikası oluşturularak tütün üretimini fakir tarımsal arazilerin bulunduğu bölgelere kaydırmak

üreticilere makul bir gelir düzeyi sağlamak, üretimi ithalatın azalmasına yardımcı olacak şekilde piyasa tarafından talep edilen çeşitlere yönlendirmek amaçlanmıştır. Bu amaçları gerçekleştirilmesi için 727/70 (EEC) sayılı tüzük ile; sözleşme esasına dayanan bir üretim sistemi, hedef ve müdahale fiyat sistemi, prim ödemesi ve ihracat geri ödemesine dayanan kompleks bir sistem geliştirilmiştir.

Hedef fiyat belirlenirken bir önceki ürün yılının fiyatı da göz önüne alınarak, üreticilere arzu edilen bir gelir sağlayacak ve böylelikle Birlik tütüncülüğünün devamlılığını temin edecek, kaliteli üretimi teşvik edecek ve işletmelerin rasyonel yönetimi ile ekonomik kapasitesini olumlu etkileyecek bir fiyat belirlenmesine dikkat edilmiştir. Müdahale fiyatı ile üreticinin elinde kalan tütünlerin asgari bir fiyat seviyesinden garantili olarak satın alınması amaçlanmıştır. Müdahale fiyatları 1981 yılına kadar hedef fiyatların %90'ına göre tespit edilerek uygulanmıştır. Ancak 1982 ürün yılına gelindiğinde Birliğin üretim ve talebini birbirine yaklaştırmak ve özellikle aşırı üretimin Birliğe getirdiği yükü azaltmak için, satılmayan tütünlere ilişkin garanti yeniden tanımlanmış, hedef fiyat ile müdahale fiyatı arasındaki oran %90'dan %85'e indirilmiştir (Amonymous, E.C.O. J. 1998:2844).

AB, Ortak Tütün Piyasası Düzeni (OTPD) özü değiştirilmeden, günün şartlarına göre, ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmak amacıyla çeşitli değişmelere ve düzenlemelere tabi tutulmaktadır. 29 Nisan 1970 tarih ve 727/70 sayılı Konsey Tüzüğü ilk olarak 30.07.1992 tarihli 2075/92 tüzüğü ile radikal değişiklikler yapılmak üzere yenilenmiştir (OJEU, 1995:215). 31.12.1998 tarih 2848/9R sayılı Komisyon Yönetmeliğinin de Tüzüğün uygulama kurallarını Daha sonra, özellikle üretimin sınırlandırılması ve prim ödemelerine ilişkin olarak 1999, 2001, 2002 yıllarında ve son olarak da, 2004 yılında Ortak Tütün Piyasa Düzeninde köklü reformlara gidilmiştir (Güler, 2005:18.).

Tütün Ortak Piyasa Düzeni ile;

- Tütün üretiminin Piyasa koşullarına göre sınırlandırılması ve piyasası olmayan tütün çeşitlerinin yetiştirilmesinin önlenmesi,
- Üretimin kalitesinin artırılması ve çevre kirlenmesinin önlenmesi için gerekli önlemlerin alınması,
- Kaliteli üretimin artırılması için üreticilerin teşvik edilmesi ve gelir desteğinin sağlanması,
- İnsan sağlığının korunması ve tütün tüketiminin zararlı etkileri konusunda kamuoyu bilgilendirme çalışmalarının yapılması,
- Sektörden gönüllü ayrılmanın teşvik edilmesi ve sektörde ayrılmak isteyenlere diğer sektörlerle geçiş için yardım verilmesi amaçlanmaktadır.

Belirtilen amaçlar doğrultusunda, AB'nde tütün üretimi, tütün üreticisi ile tütün alıcısı arasında belirlenen koşullar dahilinde üretim sözleşmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu çerçevede, Tütün Ortak Piyasa Düzeni, prim sistemi, üretimi sınırlandırma ve üretimi yönlendirme sistemi, üretimi tütün fonu vasıtasıyla dönüştürme önlemleri ile üçüncü ülkelerle ticaret düzenlemelerinden oluşmaktadır.

AB'nde, tütün üretiminde prim sistemi uygulanmaktadır. 8 çeşit tütün grubu için ayrı ayrı prim tespit edilmiştir. 1999 yılından beri üreticilere ödenen prim bir sabit kısım ve bir değişken kısımdan oluşmaktadır. AB'nde işlenmemiş tütün prim miktarı, tütün gruplarına göre, 2002- 2004 yılları arasında 2,15- 4,13 Euro/kg aralığında değişmekte olup, ortalama olarak Ha başına, 7.800 Euro; ton başına ise 2.900 Euro'dur. Oriental tütün primleri ise, diğer çeşit gruplarına göre daha yüksek belirlenmiş olup 2,5 ile 4,1 Euro arasında değişmektedir. Tütün Ortak Piyasa Düzeni çerçevesinde, AB'nde tütün üreticileri prim sistemi ile desteklenmekte, koruma önlemlerinin yetersiz kaldığı durumlarda prim miktarının belirli oranları dahilinde Ek Yardım ve Özel yardım ödemelerinde bulunmaktadır. Bu çerçevede de, tütün çeşitlerine göre değişmekle

birlikte üretici gelirlerinin % 75-90'nın destekleme ödemelerinden oluştuğu söylenebilir. (Güler, 2005: 21)

6. Türkiye’de Tütünle İlgili Yasal Çalışmalar ve Düzenlemeler

Tütün ve tütün mamulleri sanayi ülkemiz ekonomisinde önemli yer tutmaktadır. 2003 yılında, sigara satışından (108 milyar adet) yaklaşık 6,3 milyar ABD Doları ciro elde edilmiş, bu rakamın 4,6 milyar ABD Doları ise ÖTV ve KDV olarak Devlete ödenmiştir (VIII. BYKP,2000). Ülke ihtiyacının çok üstünde olan tütün üretimi ihtiyaç seviyesine indirmek için tedbirler alınması kararlaştırılarak 1994 yılından itibaren kota uygulaması başlatılmıştır. İhtiyaç fazlası tütün üretiminin yol açtığı kaynak israfının önlenmesi, ekonomiye yük getiren stok fazlasını eritmek ve yeni stok birikimini önlemek için konulan kota uygulaması, kararlı bir şekilde devam ettirilememiştir. Bir taraftan kota getirilip, ektilirmeyen miktar için tazminat ödenirken diğer taraftan kota dışı ve fazlası üretilen tütünler Tekel tarafından yine satın alınmıştır. Buna rağmen kota uygulaması tütün üretimini bir miktar düşürmüştür. Tekel, stoklarında bulunan ihtiyaç fazlası tütünü 1990-1994 yıllarında yakarak imha etmiştir. Bu yıllarda imha edilen tütün miktarı 125 bin tondur. 1994 yılında yapılan büyük miktarda imha ile Tekel depoları kısmen boşalmıştır. Ancak birkaç yıl sonra depolar ihtiyaç fazlası alınan tütünle tekrar dolmuştur. Yapılan düzenlemeler, alınan tedbirler, üretimi azaltmamış ve stokları eritmemiştir. Yıllardan beri uygulanan tütün politikaları nedeniyle tütün stokları artmış, artan stok maliyeti nedeniyle ülke kaynakları israf edilir duruma gelmiştir.

Kaynak israfını önlemek, tütün üretim ve ticaretini yeniden düzenlemek, dünyadaki ekonomik gelişmelere ayak uydurmak, değişen ekonomik anlayış ve benzeri nedenlerle yeni yasal düzenlemeler yapma gereği doğmuştur. Bu bağlamda sektörde önemli bir yer tutan Tekel'in, özelleştirme kapsam ve programına alınması ile yeniden yapılandırılması çerçevesinde; denetim, gözetim ve regülasyon görevlerinin Tekel'den alınarak Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumuna 4733 sayılı Yasa ile verilmesi, 4760 sayılı özel Tüketim Vergisi Kanunu ile tütün mamullerinden alınan vergilerin AB normlarına yaklaştırılması, AB ülkelerinde tütün mamulleri için getirilen standartların uygulanmaya başlanması gibi kararlar alınmıştır. Kısaca Tütün Yasası olarak anılan 4733 sayılı kanun 9 Ocak 2002 tarihli resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve 33 yıldan beri uygulanmakta olan 1177 sayılı yasanın uygulanmasına 2002 yılı ürününden itibaren son verilmiştir. 4733 sayılı yeni tütün yasası ile;

- Üretici tütünlerinin yazılı sözleşme esasıyla alınıp satılacağı,
- Yazılı sözleşme esası dışında üretilen tütünlerin açık artırma merkezlerinde açık artırma yöntemiyle alınıp satılacağı;
- 2002 yılı ürünü dahil 2003 yılından itibaren destekleme alımının yapılmayacağı, hususları hükme bağlanmıştır.

Bu düzenleme tütün üretimi için çok önemli bir değişiklik olup, 1940 yılından beri destekleme kapsamında satın alınan tütünlerden devlet desteği çekilmiştir. Ülkemiz tütün üreticilerinin 62 yıldır tütününü satamama korkusu olmamıştır. Üretilen tütün, devlet tarafından hep satın alınmıştır. Bu durum üreticiler ve ürünler için önemli bir güvence oluşturmuştur. Destekleme alımlarının kalkması, üreticilerin hiç bilmedikleri ve yaşamadıkları bir üretim sisteminin doğmasına neden olmuştur. Bu nedenle bilinmeyen ortam üretici üzerinde tedirginlik yaratmış riskler göze alınamadığı için sözleşmesiz üretim miktarı çok azalmıştır. 4733 Sayılı kanunla birlikte sözleşmeli üretim ve açık artırma yöntemlerinin uygulanmasıyla bir takım sorunlar da yaşanmaya başlanmıştır.

Sözleşmeli üretim, tütün üreticisi için yeni bir uygulama olmakla birlikte tütün üretiminde sözleşme esası 2002 ürün yılında başlamıştır. Üretici ne getireceğini bilmediği için bu yöntemle tütün tarımına sıcak bakmamıştır. Tekel ve alıcı firmalar belirli esaslar içeren sözleşmelerini hazırlayarak, üreticilerle anlaşıp, tütün ürettirip satın almışlardır. Bu

sözleşmeler üretici ve üretici örgütlerinin tepkisi ve eleştirilerine sebep olmuştur. Üreticiler sözleşmeli üretime son derece yabancıdırlar (VIII.BYKP, 2000:7.)

“Sözleşmeli üretim esasına göre üretilen tütünlerin fiyatları, tütün mamulleri üreticileri ve/veya tüccarlar ile üreticiler ve/veya temsilcileri arasında varılan mutabakata göre belirlenir.” hükmünün olmasına rağmen fiyatlar alıcı firmalar tarafından belirlenmekte ve üreticiye teklif edilmektedir. Mutabakat olmamakta, satıcı zayıf konumda olduğundan fiyatı kabul etmekte ya da sözleşme yapmamaktadır. Hiçbir üreticinin, alıcının belirlediği sözleşme kilosuna karşı itiraz etme şansı bulunmamaktadır. Üreticinin itiraz etmesi ya da alıcının o üretici ile sözleşme imzalamaması durumunda, üreticiyi riske karşı koruyabilecek bir düzeleme sistemde mevcut değildir. Üreticiler adeta özel sektörün vermiş olduğu karara bırakılmakta ve üreticiler bu sisteme hiçbir şekilde razı olmamakta, kendilerini güvende hissetmemektedirler. Bu durum, üretimin sürekliliğini tehlikeye sokmaktadır. Fiyat ve alım desteğini hissetmeyen üreticiler tütün üretiminden vazgeçerek şehirlere göçmeyi tercih etmektedirler. Bu da işsizlik ordusuna yeni işsizlerin eklenmesi ve buna bağlı olarak şehirlere göçlerin hızlanması gibi tehlikeler ortaya çıkarmaktadır.

Tütün üretimine devam eden üreticiler, öncelikle Pazar garantisini önemsemektedirler. Bunu sağlayan alıcılar ile fiyat pazarlığına girmeden tek yanlı bağımlılıkla üretim sözleşmesi imzalamaktadırlar. Yıllık bazdaki fiyat artışının enflasyon oranı kadar olması, üreticinin refah düzeyinde bir artış sağlamamaktadır. Hatta uygulamada fiyat açık artırma değil açık eksiltme şeklinde gerçekleşmiş ve üreticinin refah düzeyinde bir artış sağlamamıştır. Tütünün üretim safhasında üretimin yapısı sonucu oluşacak riskleri karşılayacak bir alıcı sistemi de bulunmamaktadır. Üretici örgütlerinin olmaması ve de desteklenecekleri bir kuruluşun bulunmaması nedeniyle bütün olumsuzlukları da karşılayabilecekleri üretici yapısı bulunmamaktadır. Üretim aşamasındaki tütün üretiminin yapısından kaynaklanan riskler alıcı firmalarla paylaşılmamaktadır. Üreticiler tek taraflı olarak riskli üretim yapmaktadırlar. Üreticiler tek alıcı ile sözleşme yapmaları alternatifi de olmaması nedeniyle bütün olumsuzlukları kabullenmek durumunda kalmaktadırlar. Açık artırma sonucu tütün satışının gerçekleşmemesi durumunda üreticiye bir takım sorunları da (nakliye, depolama vs) birlikte getirmektedir.

7. Sonuç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Ülkemizde 03.01.2002 tarihli 4733 sayılı kısa adı “Tütün Kanunu” olarak adlandırılan yasaya göre üretimin büyük çoğunluğu sözleşmeli üretim modeline göre yapılmaktadır. 2002 ürün yılından itibaren bu yıl dahil 4 yıldır üretim alıcılar ile satıcıların karşılıklı yaptıkları Üretim Sözleşmeleri çerçevesinde sürdürülmektedir. Ülkemizde ortalama 150.000 ton tütün üretimi yapılmaktadır. Türkiye, yıllarca Oriental tip tütün ihracatında birinci sırada yer almaktadır. Türkiye’nin rakibi durumunda olan Yunanistan, Bulgaristan ve (eski) Yugoslavya gibi ülkelerde, son yıllarda, tütün üretimini olumsuz yönde etkileyen bazı gelişmeler olduğundan, bu durum Türkiye’nin üretim ve ihracatındaki liderlik konumunu güçlendirmektedir.

Bilindiği gibi, Oriental tipi tütün üretimi, tarımdaki nüfus yoğunluğunun fazla olduğu bölgelerde yaygındır. Blended sigaraların yapımında kullanılan Oriental tütünlere duyulan gereksinim bugün olduğu gibi gelecekte de devam edecektir. Ancak ülkesel tütün politikalarını oluştururken, bazı gerçekleri de göz önünde tutmak, buna göre alternatifler üretmek gerekmektedir. Ege Bölgesi, Dünya’nın toplam Oriental tütün gereksinimini tek başına karşılayabilecek tarım arazisine sahiptir. Ancak bu bölgemizde tütün üreten ailelerin sayısı giderek azalmaktadır. Tütün üreticisi sürekli olarak tütüne alternatif bitki arayışı içerisinde. Kota uygulaması ile pek çok Ege bölgesi üreticisi zeytin ve bağ üretimine (son yıllarda da tıbbi bitki) geçmiştir. Bir süre sonra Marmara Bölgesinde olduğu gibi, Ege bölgesinde de endüstrileşmeye paralel olarak tütün üretiminin önemini kaybedeceği düşünülmelidir. Aynı kazancı daha az emekle sağladığı takdirde söz konusu

üretici tütüncülüğü bırakmaya hazırdır. Avrupa Birliği'ne aday ve gelecekte Avrupa Birliği üyesi olacağı düşünülen Türkiye'nin tütünü mevcut düşük fiyatlarla üretmeye devam etmeyeceğini çok uluslu şirketler ve onlara tütün sağlayan yerli firmalar bilmekte ve kaliteli Oriental tütün üretimini başka ülkelere kaydırmaya çalışmaktadırlar. Tütüncülüğümüzün devamı için, tütün üreticisi köylerin sosyal programlarla desteklenmesi, tütünün yanında gelir getirici el sanatları gibi bazı uğraşların geliştirilerek ailelere yan gelir sağlanması kısa ve orta vadede bir çözüm olarak görülebilir. Türk tütünü desteklenmediği takdirde, zaman içinde özellikle 400 yıldan bu yana tütün üreten dağ köylerinin de şehirlere göçü kaçınılmazdır. Türkiye'de yapılması gerekenin; tütünden başka alternatifi olmayan köyleri politik etkilerle değil, objektif kriterlere göre tespit edilip orta ve uzun vadede tütüncülüğümüzü bu yörelere kaydırmak ve tütün üzerinden sağlanan gelirden üreticiye destek vermek olmalıdır.

AB'nde tütün Belçika, Almanya, Yunanistan, İspanya, Fransa, İtalya, Avusturya, Portekiz dahil 8 üye devlette üretilmektedir. AB içerisinde İtalya (%37), Yunanistan (%41) ve İspanya (%12) AB tütün üretiminin % 90'nı gerçekleştirmektedirler. AB'de tütün, tarımsal açıdan avantajsız bölgelerde % 60'ı 5 Ha altında olan arazilerde, yaklaşık 80 bin üretici tarafından üretilmektedir. Türkiye'de de benzer şekilde tütün üretimi daha çok kır arazilerde yapılmakta yaklaşık 280 bin üretici tarafından üretilmektedir. Yunanistan tütün çiftçisi halen, çeşitlerine göre kg da 1,5£'dan 4£'ya kadar destek almaktadır. Bu şartlarda, Türkiye'deki tütün üreticilerinin ve özel sektörün dış piyasayla rekabet edebilmeleri mümkün değildir. Desteklemelerin kaldırılması halinde pazarda doğabilecek üretim açığının Türkiye tarafından doldurulabileceği ve bir fırsat yakalayabileceği öne sürülmektedir. Yunanistan'ın tütün üretiminden vazgeçmesi veya çekilmesi bir iyimserliktir. Bu anlayış ülkemize bugün için ve kısa vadede 3-5 yıl içinde bir gelir artışı ve refah transferi sağlamayacaktır. Başkalarının, rakiplerin meydanı boş bırakmasını, üretimden çekilmesini beklemeden Türk tütün çiftçisinin durumunun iyileştirilmesi için gerekli olan yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

AB'nde tütün üretiminde prim sistemi uygulanmaktadır. 8 çeşit tütün grubu için ayrı ayrı prim tespit edilmiştir. 1999 yılından beri üreticilere ödenen prim bir sabit kısım ve bir değişken kısımdan oluşmaktadır. AB'nde işlenmemiş tütün prim miktarı, tütün gruplarına göre, 2002- 2004 yılları arasında 2,15- 4,13 Euro/kg aralığında değişmekte olup, ortalama olarak ha başına, 7 800 Euro; ton başına ise 2900 Euro'dur. Oriental tütün primleri ise, diğer çeşit gruplarına göre daha yüksek belirlenmiş olup 2,5 ile 4,1 Euro arasında değişmektedir. Tütün Ortak Piyasa Düzeni çerçevesinde AB'nde tütün üreticileri prim sistemi ile desteklenmekte, koruma önlemlerinin yetersiz kaldığı durumlarda prim miktarının belirli oranları dahilinde Ek Yardım ve Özel yardım ödemelerinde bulunmaktadır. Türkiye'de buna benzer sağlanabilecek destek ve katkılarla ilgili öneriler şöyle sıralanabilir;

- Blended sigara harmanlarında kullanılan Şark tipi (Türk) tütün oranının yüksek tutulmasının teşvik edilmesi,
- Nüfus yoğunluğunun fazla olduğu Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerimizde tütüne alternatif olarak geliştirilen projelerin yaygınlaştırılması ve devamlılığının sağlanması,
- Gereksinime yönelik kaliteli tütün yetiştirmek için çalışmalar yapılması,
- Tütün üreticisinin kısa sürede örgütlenmesinin sağlanması, güçlendirilmesi ve pazarlık şansının arttırılması,
- Türkiye'ye verilecek tarımsal desteklerden dolaylı olarak tütün üreticisinin yararlandırılması,
- 4733 sayılı yasanın yeniden tartışılarak Türk tütüncülüğünün geleceği yönünden revize edilmesi,
- Tütünün ülkemiz koşulları göz önüne alındığında, sağladığı istihdam olanakları, verimli olmayan alanların değerlendirilmesi politikaların belirlenmesinde göz ardı edilmemesi,

- Türkiye’nin tütün üretme geleneği ve bilgi birikimi önemli avantajdır. Bu anlamda karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne sahiptir. Türkiye’de girdi maliyetleri yüksek olduğundan girdi/ürün dengeleri gözden geçirilmesi ve gerekiyorsa sübvansiyon dahil çeşitli destekleme enstrümanları devreye sokulması,
- Kalite ve özenli işlemeye prim veren destekleme yöntemleri geliştirilmesi,
- AB’ne girme sürecinde ileriki yıllarda sorun yaşanmaması ve kota sınırlamalarından zarar görmemek için AB’ne yüksek tütün üretim düzeyiyle girilmesi, dolayısıyla kaliteli tütün üretiminin yüksek seviyede tutulması,
- Tütün üretici sayısının azalması ve tütün üreticisinin giderek yaşlanması ciddi bir sorun doğuracaktır. Bu anlamda kamu ve özel sektörün tütün üreticisini desteklemesi,
- AB’nin tütün konusundaki politikaları dikkate alınarak beklentiye uygun kalite ve miktarda tütün üretilmesi,
- Yeniden tütün üretim bölgelerinin belirlenmesi ve bu yönde çalışmalarının hızlı bir şekilde bitirilmesi,
- Teknik başarı ve maliyet yönünden makineli tütün dikimi, elle dikime oranla önemli avantajlar sağlamaktadır. Tütün üretim sürecinde mekanizasyonla sağlanabilecek avantajlardan yararlanılması, bu itibarla da henüz elle dikim yapılan yörelere de dikim makinesinin tanıtılması ve kullanılması teşvik edilmesi,
- Dikim makinesi kullanımında tütün çeşitleri önemli olabileceğinden, yurtdışından getirilecek makinelerde uygun modellerin seçimine dikkat edilmesi,
- Çapalama, tütün üretim maliyetini arttırdığından bu konudaki mekanizasyon olanakları araştırılması,
- İlaçlamada uygulama sorunları olduğundan düşük dozla doğru hedefe ilaçlama teknikleri geliştirilmesi ve bunun üreticiye öğretilmesi,
- Tohumluk temizlemede mekanizasyon olanaklarının geliştirilmesi,
- Çin, Hindistan ve Türk Cumhuriyetlerinde işçiliğin ucuz olması nedeniyle bu tehdidin de göz önünde bulundurulması.

Türk tütüncülüğünün AB’ne uyumda karşılaşılabileceği sorunlara karşı alınması gerekli önlemler kısaca şu şekilde özetlenebilir;

Tütün yasası olarak adlandırılan 4733 sayılı yasa, AB’deki düzenlemeler ve uygulamalar örnek alınarak yapılmaya çalışılmıştır. Ancak 2002 yılında yürürlüğe giren yeni tütün yasası Avrupa Birliği mevzuatı ile uyumlu değildir. Öncelikle yeni tütün yasası AB mevzuatı ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Uzun yıllar arz-talep durumuna bağlı olarak üretim planlaması yapılmamıştır. AB’nki gibi öncelikle bölge ve menşeler itibarıyla iç ve dış talep doğrultusunda üretim kotası belirlenmelidir. Türkiye’de gerçek tütün üreticisini koruyan önlemler bulunmamaktadır. AB yasal düzenlemeleri geleneksel tütün üreticilerinin korunmasına yönelik hükümleri kapsamaktadır. Mevcut sistemde üreticilerin örgütsüz olmaları bazı sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. AB’ne üyelik halinde üretici organizasyonları büyük görevler üstleneceklerinden üretici organizasyonları kurulmalıdır. Bu kapsamda da, tüm tütün piyasasını düzenleme ve koordinasyon görevini üstlenmiş bulunan TAPDK’nın zaman geçirmeden ve hızla her üye ülkede bulunan örneğin, Yunanistan’daki ulusal tütün idaresinin üstlendiği tüm görevleri yerine getirecek şekilde organizasyonu tamamlanmak durumundadır.

AB tütün sektörü ile Türkiye tütün sektörü arasında belirgin farklılıklar vardır. Bu farklılıklar daha çok AB’de tütün üreticilerinin büyük ölçüde desteklenmesi, destekleme mekanizmalarının işleyişine yönelik düzenlemeler ile Kurumsal yapılar ve organizasyonlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte, 2004 reformları çerçevesinde, AB tütün Ortak Piyasa Düzeninde yaşanacak değişimlere bağlı olarak, Türkiye’nin tütün sektöründe AB’ne uyumunun çok zor olmayacağı, en büyük sıkıntıların üreticilerin dinamik örgütlü bir

yapıya kavuşturulması sırasında yaşanabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda, tarım sektöründe Türkiye'nin Birliğe uyumda avantajlı olabileceği ürünler arasında tütün geldiği düşünülmektedir. Dolayısıyla, tütün Türkiye'nin müzakere süreci ve sonrası için bir takım avantajlar sağlayacak şekilde Avrupa Birliği'ne hazırlanmasında önemli görülmektedir. Nitekim Tütün Ortak Piyasa düzenindeki yeni gelişmelerle birlikte Türkiye'de tütün üretimine herhangi bir devlet desteğinin verilmemesi, tütün fiyatlarının rakip ülke Yunanistan'a göre daha düşük düzeyde belirlenmesi birlikte değerlendirildiğinde, AB'de yardımların üretimden bağımsız olarak verilecek olmasının uzun dönemde Türkiye tütüncülüğüne yeni fırsatlar yaratabileceği düşünülmektedir. AB'de tütün üreticilerine yapılacak yardımların üretimden bağımsız hale getirilmesinin planlanması, AB'de özellikle de Yunanistan'da Oriental tütün üretiminde azalmalara neden olabileceği beklenmektedir. Henüz Türkiye'nin AB'ne tam üye olmadığı koşullarda, Yunanistan tütün üretiminde yaşanabilecek bir daralma sonucu ortaya çıkabilecek Oriental tütün arz açığının bir bölümünün Türkiye'den karşılanabilmesinin mümkün olabileceği düşünülmektedir. Ancak, Türkiye bu süreçte tütün üretiminin azalmasını önleyecek önlemleri almaya özen göstermelidir.

Tütün üretiminde sorunlar daha çok pazarlama ve fiyat konusunda ortaya çıkmaktadır. Sözleşme yaptıkları alıcıların verdikleri fiyatların satıcılar koşulsuz kabul etmek zorunda kalmaktadır. Sözleşme metni üzerinde satıcıların hakları korunmuş gibi olsa da pratikte durum böyle olmamaktadır. Tütün fiyatına itiraz hakkı sözleşmeye göre mevcuttur. Ancak üreticinin bu durumu işletecek hukuki bilgisi ve ekonomik dayanma gücü yoktur. Sonuç olarak var gibi görülen hak uygulama esnasında örtülü olarak yok olmaktadır. Pek bir şey yapılmasa dahi, sözleşmeli üretim modeli kapsamında TAPDK uzmanlarınca yapılan kalite (ekspertiz) değerlendirmesi sonucunda belirli bir oran %10-20 arasında kalan fiyat farklarında alıcıların fiyatları geçerli olmalıdır. Bu konuda oluşan fiyat farklarının üretici lehine değerlendirilmesi için yasaya ek bir yaptırım konulmalıdır.

Bu bakımdan sözleşmeli üreticilik modeli yerine planlı üretim modeli ile açık artırmada fiyat belirlenerek üreticilerin tatmin edilmesi yöntemine süratle yasal değişiklik yapılarak işlerliği sağlanmalıdır. Alıcılar talep ettikleri tütünleri açık artırma merkezlerinde oluşan fiyatlardan satın almalı böylece üreticinin fiyat memnuniyeti gözetilmelidir. Böyle bir sistemde ürün kalitesi ortaya çıktığı için alıcılarda bu sistemden çok daha fazla memnun kalacaklardır. Alıcı siparişine uygun kaliteli tütünü çok rahat bulma olanağını yakalayacaktır. Ayrıca alıcı fazladan bir emniyet stoku anlamında üretim için sözleşme yapmayacak dolayısıyla artı bir maliyete katlanmayacaktır.

AB'de ürünlerin pazarlanmasında ve fiyat oluşumunda üretici birliklerinin rolü çok büyüktür. Ülkemizde de Tütün üretici birliklerinin kurulması için eğitim ve hukuki altyapı çalışmalarının biran önce bitirilmesi gerekir. Daha önceden yaşanan kooperatifçilik, dernek ve birlik gibi üretici örgütlerindeki çoğu olumsuz olaylar üreticinin yeni oluşuma çok ilgili davranmasını zorlaştırmaktadır. Bu aşamada Üretici birliklerinin kurulması bir zorunluluk olup, özel sektör ve Tekel tarafından birliklerin kurulması konusunda açıktan destek verilmesi ayrıca üretici birlikleri kanalı ile ürünlerini pazarlayan üreticilere prim desteği sağlanarak oluşum hızlandırılmalı ve geçiş süreci sıkıntıya sebep olmadan tamamlanmalıdır.

Türkiye'de Virginia ve Burley tipi tütün üretiminin kontrollü bir şekilde teşvik edilmesi gerekmektedir. Aksi durumda, harmanların ihtiyacı olan Virginia ve Burley tipi tütünlerde dışa bağımlılığımız artarak devam edecektir. TEKEL'e ait sigara fabrikalarının özelleştirilmesi ile bu bağımlılık daha da artacaktır. Türkiye'de ticari anlamda üretilecek Virginia ve Burley tipi tütünler, üreticilere gelir kaynağı yaratacak, ayrıca ithal ikamesi olanağını da sağlayacaktır. Dünya genelinde tüketicilerin blended tarzı sigara tüketimine yönelmesi göz önüne alınırsa, Virginia ve Burley üretiminin sadece Türkiye'nin ihtiyacını karşılamak amacıyla değil daha fazla üretip ihracat yapabilme olanağı da değerlendirilmelidir. Türkiye, değişik iklim özelliklerini barındıran geniş bir coğrafyaya sahip olması ayrıca Virginia ve Burley tipi tütünlerin ekolojik koşullara kolay uyum

sağlaması nedeniyle bu tip tütünlerin üretimine de uygundur. Virginia ve Burley tipi tütünlerin üretim miktarının, sigara harmanlarının ihtiyacını karşılayabilecek bir seviyeye çıkarılması gerekmektedir. Aksi durumda, talebin karşılandığı ülkelerdeki tütün üreticilerine kaynak aktarımı olacaktır. Dolayısıyla ülkemizde Virginia ve Burley tipi tütün üretimine uygun iklim koşulları toprak yapısı araştırılarak, yaygın üretim yapılacağı üretim merkezleri belirlenmelidir.

Halen Türkiye’de tütün ithalatında kg başına \$3, mamul tütün ithalatında paket başına \$0.40, puro, pipo ve nargile ithalatında gr.’da 2 cent fon alınmaktadır. Tütün ve Tütün mamullerinin ithalatında hiçbir şekilde vergi ve fon kalkmamalıdır. Ancak Gümrük Birliği nedeniyle kalkması gerekiyorsa iç piyasadaki kayıpların AB tarafında karşılanması halinde kalkmalıdır. FEOGA tütün ve mamullerinin ithalatının serbestleşmesi sonucu bu ekonomik kaybı karşılayacak durumdadır. Ancak Türk tütün üreticisinin her platformda desteklenmesi gerekir.

Son yıllarda tütün mamulleri üzerindeki vergilerin yükseltilmesi nedeniyle kaçak/sahte sigaraların ülkemize değişik yollarla girmesi sonucu önemli miktarda vergi kaybı oluşmaktadır. Gümrükler, Deniz yolu, veya sınırlarımızda değişik şekillerde iç piyasaya giren kaçak/sahte sigaralar önemli yer tutmaktadır. Kolluk güçleri marifetiyle gerekli önlemlerin alınması zorunludur. Özellikle Doğu, Güneydoğu ve İstanbul önemli kaçakçılık bölgeleridir. Güneydoğu bölgemizde önemli miktarda Amerikan tipi sigaraların girişinin yapıldığı yadsınamayacak kadar yüksektir. PKK terör örgütünün de finans kaynağı sağlamak için kaçak/sahte sigara ve alkollü içkilerin ülkemize girmesinde önemli payı bulunduğu söylenebilir.

Oriental tütünlerde oluşan sigaralar ile diğer tip tütünlerden üretilen sigaralara 2 farklı vergi sitemi uygulanmalıdır. Böylece tamamı Türk tütününden oluşan yerli tütün üretimi ile Türk tütün üreticisi korunmuş olacaktır. TEKEL A.Ş.’ye ait sigara fabrikaları ya biran önce özelleştirilmeli veya pazar payının artırılması için gerekli teknolojik ihtiyaçları acilen karşılanarak rekabete hazır duruma getirilmelidir. Sigara sanayinde önemli bir maliyet unsuru olan tow, yüksek proziteli sigara kağıdı, perfore uç kağıdı ile recon tütünün Türkiye’de imalatının yapılması durumunda çok önemli miktarda döviz tasarrufu sağlanacaktır. İhracatı yapılan şark tipi Türk tütünlerinin ithalatının yapılması kabul edilemez bir olgudur. 4733 sayılı Kanuna ek bir madde ile bunun önlenmesi gerekir. Yunanistan’ın tütün üretiminden vazgeçmesi veya çekilmesine bağlı bir iyimserlik ülkemize bugün için ve kısa vadede 3-5 yıl içinde bir refah gelir artış transferi sağlamayacaktır. Başkalarının, rakiplerin meydanı boş bırakmasını, üretimden çekilmesini beklemeden Türk tütün çiftçisinin durumunun iyileştirilmesi için yasal düzenlemeler vakit geçirilmeden yapılmalıdır.

Tohum üretimindeki sorunlar giderilmelidir. Kaliteli sertifikalı tütün tohum üretim merkezleri kurulmalı ve teşvik edilmelidir. Türk tütün tohumunun genetik özelliğinin korunması için gerekli önlemlerin alınması gerekir. Ha.’da ne kadar tohum kullanılması gerektiği yönünde çiftçiler bilgilendirilmeli, tohum çalışmaları tüm ülkeye yayılmalıdır. Kaliteli sertifikalı tohumluk kullanımı teşvik edilmelidir. İhtiyacı karşılanmadığı durumda sorun yaşanabilir. Tohum maliyeti verime göre değiştiğinden, maliyeti düşürmek için verim artırılmalıdır. Tohumun genetik özelliğinin bozulmaması sertifikasyon sistemi ile garanti edilmelidir. Üreticiler az tohum kullanma yönünde bilgilendirilmelidir. Virginia ve Burley tohumlarına gümrük muafiyetleri sağlanması, birim maliyetlerinin düşürülmesi gerekir.

Tarla aşamasında ilaç, gübre vs. girdiler ile kırımından sonraki döneminde de kurutma hangarlarında kullanılan elektrik, LPG vs. girdilerin maliyetinin yüksek olması nedeniyle girdi maliyetlerinin düşürülmesi için elektrik, LPG vs. girdiler için indirim yapılmalıdır. Virginia ve Burley tipi tütünlerde, hem tarla hem de kurutma döneminin girdi ve yatırım yönünden maliyetli olması nedeni ile üretimin büyük tarımsal işletmelerde yapılması yanında küçük üreticilerde desteklenmelidir. Kalkınmada öncelikli on ilden biri

olan Düzce'de yapılan Virginia tütün üretimi sırasında kurutma amacı ile kullanılan LPG için üretici firmalar desteklenmeli veya muafiyet sağlanmalı; Bölgede bulunan ve Botaş'ın yatırımı olan doğalgaz temini için firmalara yatırım teşviki uygulanmalıdır. Tarımda kullanılan elektrik, üretici firmalara daha düşük tarife üzerinden yansıtılmalıdır. Üretimin yapılacağı arazilerin büyük ölçekli olması halinde mekanizasyona gidilerek hem maliyet daha aşağıya çekilecek hem de istenilen kalite ve verimde üretimin yapılması sağlanacaktır. Tapu ve Kadastro Müdürlükleri, alıcı firmalar ve üreticiler bir araya gelerek araziler birleştirilmelidir. Arazilerin birleştirilememesi halinde kurulacak üretici birlik veya kooperatifleri vasıtasıyla üreticilerin ortak üretim yapması sağlanmalıdır.

Türkiye'de tütün üretim bölgelerinin belirlenmesi ve güncellenmesi sağlanmalıdır. Tütün üreticisine belirli bir yaşam standardı sağlayacak tütün üretim politikası izlenmelidir. Tütün tarımına uygun toprakların klasifikasyonu yapılmalıdır. Tütün üretimi için gübre, ilaç, kaliteli tohum gibi girdilerin kullanılmasında konunun uzmanlarınca gerekli teknik destek sağlanmalıdır. Bürokratik işlemler en alt seviyeye indirilmeli ve Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'na bağlı Zirai Karantina Kurumları ithal edilen tohumlar ile ilgili gerekli araştırma ve denemeleri yapabilecek şekilde donatılmalı, tohumların çimlendirilmesi için uygun ekipman ve şartlar sağlanarak süre kısaltılmalıdır. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, TAPDK ve ülkemizde Virginia ve Burley tipi tütün üretimi yapan firmaların bir araya gelmesi ile oluşturulacak komisyon, ithal edilen tohumları üreten firmalar ile doğrudan bağlantı kurup, ülkemiz toprak yapısına ve hava şartlarına uygun, virüslere dayanıklı çeşitleri belirlemeli, bu yolla kalitenin ve üretimin artmasına katkıda bulunmalıdır. Kullanılan zirai ilaçlar, kalıntı bırakmayacak nitelikte ve özellikle tütüne ruhsatlı ilaçlar olması nedeniyle sayısı az ve yüksek maliyetli zirai ilaç grubuna girmektedir. Bu nedenle üreticilere kullandığı zirai ilaçlarda destek sağlanmalıdır.

Piyasa taleplerine uygun vasıflarda, Virginia ve Burley tipi tütün üretimi yapan ülkeler örnek alınarak, üretimleri sırasında uygulanan metotların, geliştirilmiş olan tekniklerin ve tütün üretiminde kullanılan teknolojik ekipmanların ülkemizdeki firma ve üreticilere zamanında ve doğru şekilde aktarılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Virginia ve Burley tipi tütün üretiminde kullanılan tütün üretim ve alım-satım sözleşmesi de standart hale getirilmelidir. Değişiklik arz eden pafta formatı Virginia ve Burley için dizaynedilmeli, uluslararası Threshing standartları göz önüne alınarak, işleme standartları hazırlanmalıdır. Rezidü çalışmaları Virginia ve Burley tipi tütünlerde de yapılmalıdır. Virginia ve Burley üretimi ülkemizde gelişinceye kadar üreticiler ve firmalar desteklenmelidir. Kesintisi devam eden Tütün Fonu kaynakları bu amaçla kullanılmalıdır.

Ülkemizde yabancı tütün yetiştiriciliğinin yeni olması nedeniyle bu tütünlerin üretimi ve kurutulması yerli tütünlerimize göre büyük farklılıklar arz etmektedir. Özellikle kurutulması pahalı ve özel bir teknoloji ile gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle yabancı tütünlerin ülkemizdeki adaptasyon çalışmalarının kurutma, fırın ve hangar gibi tesislerin yapımının hızlandırılması gerekmektedir. TEKEL'in neredeyse her ilde atıl halde bulunan depoları çok düşük bir maliyetle bu tesislerin kurulması için kullanılabilir. Türkiye'de ithalatı yapılan yabancı tütünlerin üretimi teşvik edilerek ithalat önlenebilir. Böylece Oriental tütün üretimini kısıtlayıcı kota ve düşük fiyat politikaları yerine 60.000 ton civarında ithalatı yapılan Virginia ve burley tütünlerinin üretimi için gerekli desteğin sağlanması gerekmektedir. Dolayısıyla tütün sektöründe üretimi bırakan binlerce tütün üreticisi aile yeniden üretime kazandırılmış olmakla işsizlik, göç vb gibi pek çok sorunlar aşılmış olacaktır

KAYNAKÇA

- AKIN, Türker (1990); “Türkiye’de Virginia ve Burley”, **Ege İhracatçı Birlikleri Tütün Bülteni, İzmir.**
- Anonymous (1998); “European Communities Ofical Journal, USDA Official Standard Grades, Burley Tobacco U.S. Types 31 and Foreign Type 93”, **United States Department of Agriculture, Marketing and Regulatory Programs, Agricultural Marketing Service, Tobacco Programs**, November 1990 Rewiewed and Approved for Reprinting August, Washington, DC.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (2004) VIII BYKP, **Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT.2523-ÖİK:539. Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT),Erişim tarihi:01.12.2007, www.dpt.gov.tr
- Dış Ticaret Müşteşarlığı (DTM), Erişim tarihi: 03.12.2007, www.dtm.gov.tr
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Erişim tarihi:12.12.2007, www.die.gov.tr
- ERKEN, Sıdika, SEKİN, Seval ve ŞENBAYRAM, Mehmet (2005); **Türk Tütüncülüğünün Genel Durumu ve Ege Bölgesi Üzerine Bir Değerlendirme**, Ege Bölgesinde Tütün Tarımı ve Sorunları Çalıştayı, EUZF yayını, No:8, İzmir.
- GÜMÜŞ, Güler, S. (2005); **Avrupa Birliği (AB) Tütün Ortak Piyasa Düzeni ve AB’ye Uyum Sürecinde Türk Tütününü**, Ege Bölgesinde Tütün Tarımı ve Sorunları Çalıştayı, EUZF yayını, No:8, İzmir.
- KETENCİ, Kemal (1986),**Tütün Kalitesi Ölçülebilir mi?** (Çeviri), TEKEL Enstitü Yayınları, İstanbul.
- KÜÇÜK, Özden R.(1992); **Türkiye’de Virginia ve Burley tütünleri üzerine yapılan çalışmalar ve bugünkü durumları**, TEKEL Araştırma Müdürlüğü, İzmir.
- MUMCU, İsmail (2005); **Türkiye’de Tütüncülüğün genel durumu ve AB’ye giriş sürecinde Ege Tütüncülüğüne Genel Bir Bakış**, Ege Bölgesinde Tütün Tarımı ve Çalıştayı, EUZF yayını, No:8, İzmir.
- Referans Gazetesi, Erişim tarihi: 22.11.2007, <http://www.referansgazetesi.com/haber>.
- SAPAN, Hikmet (1997); **Türk Tütününde Fiyatlandırma Politikası**, (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- TEKDEMİR, Necmettin (2006); **Türkiye’de Virginia Ve Burley Tütün Üretiminin İncelenmesi**, Uzmanlık Tezi, TAPDK, 2006, Ankara.
- TEKEL, Erişim tarihi: 03.12.2007, www.yapraktutun.gov.tr
- TEKEL (2000) Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Tekel Yayınları, İstanbul.
- TEKEL (1998); **Tütün Enformasyon Bülteni**, Sayı: 93, İstanbul.
- TEKEL (1999); **Tütün Enformasyon Bülteni**, Sayı: 95, İstanbul.
- TEKEL (2000); **Tütün Enformasyon Bülteni**, Sayı: 2, İstanbul.
- TEKEL (2001); **Tütün Enformasyon Bülteni**, Sayı: 2, İstanbul.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Erişim tarihi: 12.11.2007, www.rega.gov.tr.
- Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) (2004a), **Tütün Çalışma Grubu Raporu**, Erişim tarihi: 26.11.2007, www.tzob.org.tr.
- Türkiye Ziraat Odaları Birliği TZOB (2007b); **2003-2006 Yılları Zirai ve İktisadi Rapor**, Yayın No:265, Ankara.
- Tütün Ekspertleri Derneği, Erişim tarihi: 03.12.2007, www.tutunekspertleridernegi.org.tr
- Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK), Erişim tarihi: 03.12.2007, www.tapdk.gov.tr